

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ Й ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
ТА ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ І СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
ТА ЖУРНАЛІСТИКИ**

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА І КОМУНІКАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ
ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ У ПРОЗІ М.МАТІОС**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка II курсу 201 М групи,
заочної форми навчання
Спеціальності 035.01 Філологія (українська мова та
література)
Освітньо-професійної програми «Філологія
(українська мова та література)»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Авакімян Аїда Маратівна

Керівник: доктор філологічних наук, професор
Олексенко В.П.

Рецензент: вчителька Академічного ліцею
Лисюк К.А.

Херсон – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ В ЛІНГВІСТИЦІ	7
1.1. Поняття «просте речення» у мовознавстві.....	7
1.2. Граматична будова простих речень.....	12
1.3. Семантико-стилістичні функції простих речень.....	21
1.4. Структурна організація та семантика простих ускладнених речень.....	25
РОЗДІЛ 2. ПРОСТІ РЕЧЕННЯ У ТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС ...	35
2.1. Семантичні особливості двоскладних і односкладних речень у творах М. Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері».....	35
2.2. Структура простих речень у творах.....	39
2.3. Комунікативні функції простих речень.....	45
2.4. Стилістичні функції ускладнених речень у текстах творів.....	53
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДОТОК А	74

ВСТУП

У сучасних умовах становлення України як незалежної держави основою відтворення її інтелектуального й духовного розвитку є українська мова. Останнім часом з'являється все більше наукових студій, що висвітлюють актуальні питання її розвитку. Чільне місце серед дослідників, які присвятили свої праці проблемам синтаксису, зокрема вивченню простих речень та їх функціонуванню в тексті, посідають С. Бевзенко, І. Вихованець, А. Загнітко, Л. Мацько, М. Плющ, О. Пономарів, І. Слинько, К. Шульжук [2, 8, 10, 20, 21, 41, 50, 54, 55, 58, 65, 66, 67]. У своїх розвідках мовознавці досліджували речення в трьох аспектах: формально-граматичному, семантико-синтаксичному та комунікативному.

Незважаючи на значну кількість спеціальних лінгвістичних праць з теорії простого речення в українській лінгвістиці недостатньо уваги приділено функціонуванню простих речень у різних стилях мови. Зокрема прості речення становлять органічну ланку в загальній системі виражальних засобів мовлення в художньому стилі. Їхня будова має низку особливостей, які стосуються загальної типології, внутрішньої структури, стилістичного функціонування в художній прозі і потребують ґрунтовного дослідження, особливо у творчій спадщині українських письменників, тексти яких до сьогодні були предметом аналізу тільки літературознавчих студій.

Актуальність обраної теми зумовлена недостатньою кількістю в українському мовознавстві праць, в яких би спеціально досліджувалися структурні та семантичні особливості організації простого речення у сучасному художньому прозовому тексті, зумовлені індивідуальною творчою манерою письменника.

Як відомо, специфіка мовомислення виявляє себе найповніше у синтаксичній організації текстів, адже, з одного боку, до створення

синтаксичних одиниць залучені всі мовні засоби нижчих рівнів, а з другого – саме за допомогою синтаксичних одиниць – речень – здійснюється формування і вираження думки та реалізується комунікативна функція мовлення.

Питання вивчення специфіки граматичної структури, семантичних та функційних особливостей уживання простих односкладних і двоскладних речень у всіх стилях мови все ще залишається відкритим, оскільки мова постійно збагачується, розвивається, розширює межі свого функціонування. Отже, тема дослідження є актуальною і потребує ґрунтовного висвітлення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тема кваліфікаційної роботи стосується комплексної науково-дослідницької теми кафедри української і слов'янської філології та журналістики Херсонського державного університету «Закономірності розвитку української мови і практика мовної діяльності» (№ 0117U001731).

Метою роботи є з'ясування особливостей структури, семантики та функціонування простих речень у творах Марії Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері».

Зазначена мета передбачає виконання таких **завдань**:

- обґрунтувати теоретичні засади наукового дослідження;
- вивчити теоретичний матеріал, що включає різні погляди вчених на семантику, структуру та функції простих речень;
- виявити склад простих речень у творах Марії Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері»;
- скласти їх картотеку;
- класифікувати прості речення, поділивши їх за структурою і семантикою на групи;
- проаналізувати способи використання простих речень із погляду їх семантичної завантаженості;

- схарактеризувати семантико-стилістичну роль простих ускладнених речень у текстах;
- схарактеризувати функційні можливості односкладних, двоскладних і парцельованих речень та визначити особливості їх використання у творах.

Об'єктом дослідження є прості речення у творах Марії Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері».

Предметом дослідження є структурна, семантична організація простих речень та їх використання у прозових художніх творах письменниці.

У процесі опрацювання фактичного матеріалу були використані різні лінгвістичні **методи**, а саме: описовий метод з метою виділення синтаксичних конструкцій простих речень різних типів; структурний метод – для вивчення основних зв'язків і відношень простих речень у тексті; зіставний метод для виявлення спільного і відмінного у синтаксичних конструкціях; загальнонаукові методи аналізу і синтезу з метою вичленити досліджувані синтаксичні одиниці і класифікувати їх; статистичні методи: кількісний – для підрахунку частоти вживання простих речень певної структури.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дослідження здатне розширити наявні відомості про мовну специфіку творчості Марії Матіос. У роботі здійснено спробу описати структурно-семантичну і комунікативну організацію простого речення у прозі письменниці.

Практичне значення одержаних результатів. Результати проведеного дослідження і висновки можуть бути використані на лекційних і практичних заняттях з курсу сучасної української літературної мови, під час вивчення семантики, структури та функцій простих речень, при проведенні спецкурсів та спецсеінарів для

студентів філологічних спеціальностей, при підготовці до тематичних семінарських занять зі стилістики, культури української мови, на конференціях, присвячених проблематиці досліджень простих речень у сучасному мовознавстві.

Апробація результатів дослідження. Робота обговорювалася на засіданні кафедри української і слов'янської філології та журналістики Херсонського державного університету. Окремі положення кваліфікаційної роботи були апробовані на науково-практичних студентських конференціях: «Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики» (м.Умань, 2021 р.) «Поліаспектність творчості Лесі Українки» (м.Одеса, 2021 р.)

Публікації. Результати дослідження висвітлено в одноосібній науковій публікації: *«Семантичні особливості односкладних і двоскладних простих речень у творах Марії Матіос»* (Альманах «Магістерські студії», (Випуск XXI), 2021-2022 н.р..

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і списку джерел ілюстративного матеріалу. Загальний обсяг роботи – 73 сторінки, джерел – 73 позиції.

РОЗДІЛ 1

ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ В ЛІНГВІСТИЦІ

1.1. Поняття «просте речення» у мовознавстві

Основною синтаксичною одиницею є речення. Його формування як комунікативної одиниці зумовлюється взаємодією трьох основних чинників: особливостями форм мислення, мовних форм та навколишньої дійсності.

Довгий час панувало логістичне визначення речення. Так Ф. Буслаєв писав, що судження, виражене словами і є реченням [6, с. 8]. Однак проти такого тлумачення у свій час виступив О. Потебня, який підкреслював, що граматичне речення зовсім не тотожне і не паралельне з логічним судженням, а пізніше цю думку повторив В. Богородицький, зазначивши, що «речення – це факт мови, а не думки, воно може виражати не лише судження, а й питання, спонукання до дії, почуття, емоції. Члени речення не тотожні з членами судження» [51, с. 84].

Своєрідні погляди щодо цієї проблеми О. Пешковського та М. Петерсона. Перший дослідник тлумачить речення як «словосполучення, що має присудок або складається з самого присудка» [46, с. 123–124], а другий – що це «словосполучення, яке становить інтонаційну та смислову єдність» [47, с. 185].

Проте визначення речення В. Виноградова – це безперечний крок уперед порівняно з усіма попередніми тлумаченнями. Дослідник указував на те, що «в реченні міститься якесь повідомлення про дійсність. Просте речення інформує про одну окрему ситуацію. Тому семантика речення залежить не лише від його мовної будови, а й від об'єктивної дійсності» [7, с. 74–75].

«Русская грамматика» 1980 р. тлумачить просте речення як «висловлення, яке утворене за спеціально призначеною для цього

структурною схемою, має граматичне значення предикативності і свою власну семантичну структуру, виявляє ці значення в системі синтаксичних форм і має комунікативне завдання, у вираженні якого завжди бере участь інформація» [53, с. 89–90].

На підставі таких міркувань можна сформулювати робоче визначення речення, потрібне для подальшого його вивчення. Ми обираємо для нашого дослідження визначення І. Слинька, який зазначає, що «**просте речення** – це таке висловлення, яке називає одну окрему ситуацію і повідомляє про неї, має граматичне значення предикативності і форму у вигляді граматичних чи семантичних моделей, їх парадигм та комунікативних варіантів з особливою інтонацією» [54, с. 74–75].

Необхідність дослідження семантики речення була усвідомлена мовознавцями в другій половині ХХ століття з початком інтенсивного вивчення проблем синтаксичної семантики, основні тенденції якої пов'язані з розглядом об'єктивно-сміслового змісту речення як відображення чи зображення певного явища об'єктивної дійсності.

Як визначає К. Шульжук «семантична (семантико-синтаксична) структура речення – це зміст речення у загальному, типізованому вигляді, який ураховує ті елементи значення, що передбачаються формою речення» [68, с. 184].

Будь-яке речення пов'язане зі словом та словосполученням, семантична спорідненість яких виявляється у спрямованості на об'єкти позамовної діяльності. Відмінність між ними полягає передусім у тому, що речення є відображенням події, ситуації, а слово і словосполучення позначають явища і предмети.

Значення речення охоплює дві сфери – диктумну і модусну. Передаючи об'єктивний зміст, мовець часто пов'язує його із суб'єктивним значенням. У такому випадку речення передають один і той самий об'єктивний зміст – діяча і результативну дію, проте

виокремлюється різне ставлення до дійсності. В сучасному мовознавстві модус трактують як суб'єктивну модальність, диктум – як об'єктивну [64, с. 36].

Граматична будова простих речень пов'язана у певний спосіб із їх семантичною будовою. Більшість учених вважають, що семантика речення відбиває ситуацію, тобто певну частину об'єктивної дійсності. В такому разі саме речення є семантичною моделлю ситуації – пропозицією, основою якої є предикат, що показує ознаки предметів чи відношення між ними і визначає місця для учасників ситуації – актантів. Пропозиції можуть виражатися предикативними і непередикативними конструкціями. Останні ж не можуть уживатися самостійно, вони супроводять інші пропозиції.

Інколи зміст речення визначають, спираючись на поняття про види судження. Саме це дає підставу В. Белошапковій виділити такі типи речень:

1. Якісної характеристики: *1. Зорі ясні. 2. Небо темне.*
2. Реляційні (речення відношення): *Усі захоплюються її вродою.*
3. Буттєві: *Пожежа!*
4. Класифікуючі: *Книга – це навчальний посібник.*
5. Речення тотожності (ідентифікації): *Князі – це і є Князегригорівка.*
6. Називаючі: *Це Олена Степанівна* [56, с. 485].

Основи аналізу семантики речення з його граматичною будовою заклав Ф. Данеш. Дослідник виходить з поняття семантичної структури речення, під якою розуміє «його зміст з такими елементами смислу, які підказуються його граматичною організацією» [13, с. 44]. Семантичні структури речення встановлюються в рамках понять про структурну схему речення.

Близькими є погляди Н. Шведової, яка вважає, що «крім граматичного значення предикативності, «кожна структурна схема має

ще й своє власне значення, свою семантику» [53, с. 87]. Дослідниця зазначає: «Семантична структура речення – це його абстрактне мовне значення, що становить відношення семантичних мовних компонентів, формованих взаємною дією граматичних і лексичних значень членів речення» [53, с. 124].

Складовими частинами семантичної структури речення є семантичні компоненти, або категорії. Вони можуть бути елементарними і неелементарними (основними і неосновними). Елементарні семантичні категорії – це предикативна ознака, суб'єкт, об'єкт і дифузні категорії. Неелементарні семантичні категорії – це кваліфікатори з власне означальним чи обставинно-означальним значенням [54, с. 87].

Семантична структура речення неоднаково функціонує в різних умовах мовлення. Вона змінюється залежно від його форми, напр.: *Ти ідеши* – суб'єкт і його рух; *Йди!* – спонукання суб'єкта до дії. Семантична структура речення також залежить від лексичного значення слів, напр.: *Я бачу людей* – суб'єкт і об'єкт його сприймання. *Я бачу* (у значенні розумію) *людей* – здатність суб'єкта розпізнавати об'єкти [61, с. 88].

Порівняно з іншими вітчизняними дослідниками Н. Шведова проаналізувала семантичні структури всіх типів речень. Вона описує їх, ідучи від форми до змісту [53, с. 474].

Тож для всебічного усвідомлення семантичної структури речення слід зважати не лише на граматичну будову цієї одиниці, а й на будову події, ситуації, як денотата речення.

Мета висловлювання і ставлення до того, про що говориться, можуть бути різними.

Залежно від характеру й мети висловлювання всі речення можна розподілити на три основні типи: розповідні, питальні та спонукальні.

Розповідне речення містить у собі повідомлення про предмети і явища оточуючої дійсності або відповідь на запитання (ствердження чи

заперечення): *1. Сьогодні жахлива погода. 2. Я не піду з вами гуляти* [2, с. 38].

Питальні речення виражають питання або вживаються замість розповідних (риторичне питання). На письмі в кінці такого речення ставиться знак питання: *1. Навіщо він її образив? 2. Коли ж ми зможемо знову зустрітись?* [68, с. 61]

Спонукальними називаються речення, що у формі застереження, наказу, заклику, запрошення виражають волю мовця з метою вплинути на інших чи намір до дії самого мовця. Спонукання найчастіше виражається дієсловами наказового способу і неозначеною формою. Характерна ознака – особлива спонукальна інтонація, що супроводжує будь-яке речення цього типу: *1. Біжи, іди, повзи до своєї мрії!; 2. Гарненько одягнись перед тим, як іти до кінотеатру!* [2, с. 39]

За емоційним забарвленням речення поділяються на *окличні* та *неокличні*.

Речення, які можуть вимовлятися підвищеним тоном з особливою інтонацією, називаються *окличними*. Вони можуть виражати: здивування, іронію, сумнів, розгубленість, невпевненість, упевненість; жах, гнів, злість, жаль, ніжність, любов, захоплення, осуд, докір, погрозу, заклик, наказ, прохання та ін. У кінці таких речень ставиться знак оклику: *1. Ти геть зовсім знахабнів! 2. Як добре, що ти прийшла!*

Неокличні речення можуть бути розповідними, питальними та спонукальними.

Отже, у наш час речення характеризується з логіко-граматичних, структурно-семантичних, комунікативних, семантичних позицій. Тож спираючись на погляди дослідників щодо простого речення, ми взяли до уваги, що речення – це основна мінімальна предикативна комунікативна одиниця синтаксису, яка слугує засобом спілкування і знаряддям мислення, засобом оформлення думки.

Просте речення – це синтаксична конструкція, побудована за закріпленим у мовній системі зразком, граматичну основу якого становить один предикативний центр.

1.2. Граматична будова простих речень

Просте речення є базовою одиницею, що призначена для передавання відносно закінченої інформації. Крім того, воно є основною одиницею, що формує складне речення, а також будь-який текст.

Для нашого дослідження ми обираємо таку класифікацію простих речень:

1) за наявністю / відсутністю головних членів речення та можливістю членування речення – двоскладні, односкладні, нечленовані;

2) за наявністю / відсутністю другорядних членів речення – поширені, непоширені;

3) за наявністю / відсутністю обов'язкових членів речення – повні, неповні [58, с. 330].

В основі поділу простих речень на односкладні та двоскладні лежить відмінність у способах вираження основної ознаки речення – предикативності.

Беремо до уваги погляд І. Вихованця щодо двоскладних та односкладних речень. Двоскладними дослідник називає «прості речення, які мають і підмет, і присудок, а односкладними – прості речення з одним головним членом» [8, с. 92].

При класифікації двоскладних та односкладних речень І. Вихованець використовує такі їх формальні ознаки:

1) формальний вияв предикативного зв'язку;

2) морфологічну форму головних членів речення;

3) синтаксичні властивості головних членів речення, зокрема правила поєднання ознакових слів з іменником;

4) сукупність варіантів відповідного різновиду конструкцій [8, с. 94].

І. Слинько пропонує іншу класифікацію простих речень. Дослідник поділяє їх на двоядерні та одноядерні. Зокрема «граматична модель двоядерного речення зорганізується двома головними членами – підметом і присудком. Вони становлять граматичну основу речення, бо саме в них виражається предикативність, саме до них можна спростити речення і досить цих компонентів, щоб було речення» [54, с. 103].

Одноядерними І. Слинько називає такі похідні моделі речень та їх варіанти, які з формально-граматичного погляду характеризуються наявністю самодостатнього головного члена, а з семантичного – наявністю суб'єкта і предиката, самого предиката чи нерозчленованого компонента. У цьому визначенні дослідник ураховує, що:

1) одноядерні речення – це похідні моделі речень чи їх варіанти;

2) ці моделі мають головний член, який з формально-граматичного погляду не можна визначити ні підметом, ні присудком;

3) семантичні компоненти цих моделей – суб'єкт, предикат або нерозчленований компонент [54, с. 183].

Для нашого дослідження ми обираємо класифікацію простих речень М. Плющ. Дослідниця розглядає поділ таких конструкцій на двоскладні та односкладні [27, с. 93].

Двоскладним називається таке речення, граматичний центр якого представлений двома головними членами – підметом та присудком:

1. Пішла сьогодні Оксана додому з барвистими квітами у руці.

2. Насунулись хмари.

Двоскладні речення є основною ланкою у синтаксичній системі української мови, вони характеризуються значним діапазоном

виражальних можливостей, різноманітністю конструкцій, широким використанням лексики.

Односкладними називають ті речення, що мають лише один головний член – виразник предикативності – і не потребують поповнення структури другим головним членом, адже у таких реченнях його або може взагалі не бути, або формально він встановлюється, хоча його відсутність не створює враження неповноти речення, а є лише їх структурною особливістю: *1. Здалеку було чути його грубий чоловічий бас. 2. Хмари* [58, с. 331, 344].

Залежно від способу морфологічного вираження головного члена односкладні речення В. Горяний поділяє на дієслівні та іменні [12, с. 104].

До дієслівних належать: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові та інфінітивні.

Означено-особовим називається таке односкладне речення, у якому головний член виражається формою дієслова 1-ї та 2-ї особи теперішнього чи майбутнього часу або наказового способу. Такі конструкції синонімічні двоскладним реченням з підметом, вираженим особовим займенником: *Уступи, граде, дорогу сонцю і нашому врожаю* [40, с. 34]. – *Ти, граде, уступи дорогу сонцю і нашому врожаю* [2, с. 90].

Неозначено-особовим називається односкладне речення, в якому головний член виражений дієсловом у формі 3-ї особи множини теперішнього або майбутнього часу чи у формі множини минулого часу й означає дію, що виконується невизначеним суб'єктом. Дія у цих реченнях, як правило, відноситься до неозначеної кількості осіб, проте інколи може стосуватися конкретного діяча: *Іванку якось послали в корчму по сіль* [40, с. 91]. – *(Батьки) Послали якось Іванку в корчму по сіль* [58, с. 345].

Щодо виділення узагальнено-особових речень лінгвісти одностайні і пропонують таке визначення: **узагальнено-особовим**

називається односкладне речення, головний член якого виражений дієсловом 2-ї особи однини й означає дію, що виступає характерною для будь-якої особи. Основне призначення цих конструкцій – образне враження загальних суджень, тому особливого поширення набули вони у вигляді прислів'їв, приказок, загадок народної мови. Головний член речення може означати узагальнену дію у формі 3-ї особи множини або 1-ї особи множини: *1. Дарованому коневі в зуби не дивляться; 2. Що маємо – не дбаємо, а втративши – плачем* (Народна творчість) [68, с. 118].

Безособовим називається односкладне речення, головний член якого означає дію або стан, що мислиться незалежно від активного діяча. Граматичного підмета у таких конструкціях нема і не може бути, дія чи стан виступають як незалежні від особи, передаючи стан природи або відчуття людини.

Головний член безособового речення може бути виражений:

1) безособовим дієсловом: *Ольгу лихоманило до самого ранку;*

2) особовим дієсловом, яке вжито у безособовому значенні: *Не співалося того ранку Марусі. – Не співала того ранку Маруся;*

3) словом категорії стану (безособово-предикативним прислівником, що часто у реченні сполучається з дієсловами-зв'язками або інфінітивом): *1. Страшно стало їй жити після тієї зими. 2. Йому було приємно відчувати підтримку товаришів;*

4) незмінюваною предикативною формою на -но, -то: *Його почуття розбито вщент* [58, с. 346].

Більшість учених виділяють також інфінітивні речення. **Інфінітивним** називається односкладне речення, головний член якого виражений інфінітивом, що не залежить від інших членів речення. За способом вираження головного члена такі конструкції поділяються на речення без частки би (б) та ті, що мають частку би (б): *1. Як же їй не*

любить золоті руки свого чоловіка. 2. Тобі б ото тільки що й реготати!
[2, с. 99].

До односкладних речень, головний член яких співвідноситься з підметом, належать номінативні, вокативні та генітивні.

Номінативні речення – це такі односкладні речення, які стверджують наявність, існування якихось предметів, явищ, станів дійсності. Головний член таких конструкцій є виразником особливого значення предмета, що є істотною ознакою всієї ситуації. Зважаючи на своєрідність своєї ознакової семантики, головний член номінативного речення не має властивостей присудка. Він не може вживатися зі зв'язкою і виражати модально-часові значення. Із семантики випливає, що вони не можуть бути заперечними, а лише стверджувальними або окличними [21, с. 543].

3. Коцюба, вивчаючи номінативні речення в українській і англійській мовах відзначає, що «комунікативно-стилістична та логіко-семантична сутність номінативних полягає в ствердженні того, що певна особа, явище, предмет або поняття існують і сприймаються в момент свого називання в теперішньому часі» [32, с. 56].

Номінативні речення можуть посідати різне місце, уживаючись поодинокі чи цілими групами. Вони можуть становити початок і завершення твору.

Номінативні речення за їх змістом В. Горяний поділяє на такі групи:

1) описові, констатувальні або екзистенційні – вживаються під час опису явищ природи, обстановки, психологічного стану людини: *1. Дощ. 2. Гроза. 3. Зелений гай. 4. Літо;*

2) вказівні – вказують на особу, предмет чи групу предметів, супроводжуються у письмовому мовленні частками *ось, он, от*: *1. Ось і річка. 2. Он хатина. 3. От і степ;*

3) оклично-номінативні – повідомляють про певну незвичайну подію: *Буси! Мої буси!* (речення вказує на захоплення, радість від знахідки);

4) власне-номінативні (власне-називні) – заголовки, назви газет, журналів, написи на вивісках установ: *роман «Диво», стадіон «Динамо», журнал «Мовознавство», теплохід «Тарас Шевченко», газета «Наддніпрянська правда»* [12, с. 26].

Лінгвісти виділяють також **вокативні** речення, які ще часто називають реченнями-звертаннями. Вони переважають в усному мовленні, зокрема діалогічному. Свій вияв знаходять здебільшого у формі кличного відмінка іменників: *Олено! Марічко!* [28, с. 94].

За семантичною ознакою М. Каранська розрізняє декілька видів таких конструкцій:

1) речення, що містять звертання до співрозмовника, задля привернення його уваги: – *Сашко!* – *Я уважно слухаю, - відповів хлопець;*

2) речення, які виражають емоційні реакції мовців: *Сину... – тихо зітхнула матір;*

3) речення з виразним застереженням, заборонаю, спонукуванням: *Сестро! – перебила її Юля* [28, с. 114].

За структурою вокативне речення збігається зі звичайним непоширеним звертанням, проте існує між ними істотна відмінність: вокативне речення завжди має більшу семантичну наповненість, бо виражає якусь думку, що супроводжує звертання до особи.

Останнім часом мовознавці звернули увагу на односкладні речення з іменниками у родовому відмінку. Їх називають **генітивними** (з німецької «genitive» – родовий відмінок). До них відносять такі односкладні речення, в яких головний член виражений іменником чи займенником у родовому відмінку, що передає не лише значення наявності, існування предмета, але і вказує на його кількісну ознаку.

Конструкції такого зразка можуть бути стверджувальними і заперечними. Використовуються вони здебільшого у монологічному та діалогічному розмовному мовленні, яке, як правило, є емоційно забарвленим [2, с. 104]: *В очах ні жалю, ні страху.*

На нашу думку, класифікація М. Плющ є найбільш доречною, для подальшої характеристики простих речень у творах Марії Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері». На основі праці дослідниці можна класифікувати прості речення за структурою та характеризувати їх окремими блоками.

У сучасній українській літературній мові все більшого поширення набуває явище **парцеляції** – виділення відрізка речення в окрему частину, яка проте не пориває структурного і семантичного зв'язку з реченням.

Парцеляція є нормою літературної мови, характерною для всіх стилів, що виникає в усному розмовному мовленні.

А. Загнітко подає таке визначення парцеляції: «**Парцеляція** – це прийом стилістичного синтаксису, що полягає в розчленуванні цілісної змістово-синтаксичної структури на інтонаційно й пунктуаційно ізольовані комунікативні частини – окремі речення. При цьому винесення одного з елементів структури речення за його межі зумовлює витворення окремого висловлювання, що посилює смислове значення вміщеної в ньому інформації, актуалізує і посилює її, надаючи виразності, хоча між частинами зберігається смислова і формальна залежність» [21, с. 59].

А. Загнітко класифікує парцеляти за типом парцельованої одиниці:

- 1) парцельована підрядна частина;
- 2) парцельовані декілька підрядних частин, об'єднаних у межах однієї конструкції;
- 3) парцельований член речення [20, с. 662].

Парцеляція широко використовується як один із засобів зображувального синтаксису у художній літературі.

Парцельованими можуть бути:

- 1) звичайні члени речення;
- 2) однорідні члени речення;
- 3) відокремлені члени речення.

Для нашого дослідження важливою є парцеляція простого речення. Так, «**слова-речення** – синтаксичні конструкції з одного слова чи нерозкладного словосполучення, що не може поширюватися за допомогою пояснювальних слів. Їх основна характерна ознака – вони є синтаксично та структурно неподільними (їх ще називають нерозчленованими реченнями). Такі конструкції не належать ні до двоскладних, ні до односкладних речень, тому що у їх складі не можна виділити окремих членів» [68, с. 138].

Слова-речення можуть утворювати комунікативні одиниці без допомоги інших слів, проте не вживаються самостійно. Вони передають реакцію, відгуки мовця на висловлення співрозмовника, його твердження або запитання, отже мають значення тільки в контексті, у зв'язному мовленні. Поза контекстом, ситуацією мовлення вони є незрозумілими і втрачають комунікативну силу. Вживаються переважно в діалогічному мовленні, а в монологічному лише тоді, коли мовець стверджує, заперечує або оцінює сказане ним.

У функції слів-речень можуть виступати частки, вигуки, фразеологізми тощо.

За значенням та функціями в мовленні ці конструкції виокремлюються у певні групи:

- 1) стверджувальні (*так, еге, еге ж, авжеж, атож, добре, гаразд, правильно, звичайно*): – *Так це ви самостійно вилізли на ту гору?* – *Авжеж!*;

2) заперечні (*ні, ні-ні*): – *Ти вже купила собі весільну сукню? – Ще ні;*

3) спонукальні (*геть, годі, гайда, доволі, марш, цить*): – *Геть! – крикнув на них Микола Степанович;*

4) емоційні та емоційно-оцінні (*Ого! Тьфу! Прощавай! Добрий вечір!*): – *Ого! Оце і є твоя кімната?;*

5) питальні: – *Ти сьогодні напрочуд гарна. – Невже?* [2, с. 106].

Залежно від повноти вираження думки речення бувають повними і неповними.

О. Пономарів подає таке визначення: «**Неповним** називається речення, у якому пропущено один або кілька головних або другорядних членів, які є зрозумілими з контексту чи ситуації. Така неповнота граматичної структури не заважає їм бути засобом спілкування, бо пропуск певних членів речення не порушує їх смислової завершеності» [61, с. 178].

За структурою неповні речення С. Бевзенко поділяє на такі різновиди:

1) контекстуально-неповні – відсутній член називається у попередньому реченні: *Вона спинилась. Тихо перевела подих і пішла далі;*

2) ситуативно-неповні – відсутній член зрозумілий із ситуації: *Як же ти так, донечко? Чому не підготувала?* (із ситуації випливає, що дитина не підготувала домашнє завдання);

3) діалогічно-неповні – речення-репліки, що тісно пов'язані між собою контекстуально і ситуативно, а за структурою є продовженням один одного: – *Як тебе звати? – Олею. – Хочеш яблуко? – Ні, не хочу. Не люблю. – Даремно, смачні;*

4) еліптичні – характеризуються відсутністю дієслівного присудка, що не встановлюється з контексту чи ситуації. Такі конструкції не потребують ні контексту, ні ситуації, бо вичерпно виражаються в

цілому. Серед еліптичних виділяють розповідні та спонукальні [58, с. 348]: *1. Над річкою – чорний птах. 2. Вона так швиденько дрібною ходою до хати. – Куди? Ні кроку назад! – загорлав капітан.*

Отже, проаналізувавши погляди різних учених на структуру простих речень, обираємо класифікацію М. Плющ. На основі праць українських мовознавців здійснимо аналіз простих речень у творах Марії Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері».

1.3. Семантико-стилістичні функції простих речень

Дослідження семантичної та стилістичної структури речення особливого поширення набуло у мовознавчих працях останнього часу, бо такий підхід дає змогу аналізувати будову синтаксичних одиниць у безпосередньому зв'язку з їх значеннєвим наповненням, бачити смислові відношення між компонентами.

В усіх стилях і жанрах мови прості речення вживаються з неоднаковою активністю. Так, наприклад, за кожним з різновидів односкладних речень закріпилась у мові й певна своєрідна стилістична функція.

Дослідники стилістики П. Дудик, М. Пентиліук, О. Пономарів вважають, що односкладне речення більш стисле та економне – в цьому і полягає його стилістична індивідуальність [15, 45, 50].

Означено-особові речення вживаються тоді, коли автор свідомо усуває своє «я» і наголошує на дії, характерній для діяльності ліричного героя.

Ці речення широко побутують у художньому та розмовному стилях.

Трапляються означено-особові речення і в інших стилях: офіційно-діловому, науковому, публіцистичному: *1. Вважаю своїм*

обов'язком донести до вашого відома. 2. Розглянемо випадки вживання великої літери.

Отже, означено-особове та двоскладне речення є семантично тотожними, але розрізняються структурно й стилістично, тобто вони є паралельними, синонімічними, але синтаксично повними конструкціями.

Неозначено-особові й узагальнено-особові речення також мають низку стилістичних особливостей. Вони є більш лаконічними, виконавець дії не називається, бо це не так важливо, як зосередження уваги на самій дії. В основному вони вживаються у науковому та художньому стилях, досить часто у них наявна інверсія, тобто непрямий порядок слів.

Неозначено-особові речення загалом є міжстильовими конструкціями, бо майже з однаковою частотою вживаються в усіх стилях і жанрах мови.

Узагальнено-особові речення можуть виражати ставлення людини до дійсності, настанови і побажання однодумцям. Широко використовуються вони у прислів'ях і приказках, оскільки основна їх функція – образне вираження узагальнених суджень.

Стилістична особливість узагальнено-особових речень полягає у тому, що вони, як правило, виступають структурами афористичного, узагальненого і водночас образного мовлення.

Багато афоризмів, крилатих слів теж мають форму узагальнено-особових речень.

Безособові речення можуть виражати різні смислові, функційно-стилістичні й емоційно-експресивні відтінки. Використовуються вони найчастіше у науковому, офіційно-діловому й публіцистичному стилях. Часто фіксуємо безособові речення і в текстах художнього стилю, а саме в описах, у мові персонажів, в авторських роздумах.

Безособові речення семантично, структурно та стилістично неоднотипні. Серед них суттєво розмежовані речення, що містять таку інформацію:

- 1) про психічний чи фізичний стан людини, який не залежить від її волі;
- 2) про певні явища природи;
- 3) ті, в яких ідеться про незалежну від волі людини наявність або відсутність чого-небудь [50, с. 120].

Іменні речення, як ніякі інші структури, стисло виражають потрібну думку. Завдяки своїй лаконічності вони змушують активно працювати нашу уяву, щоб домалювати картину, яка лише позначена, але повністю не розкрита. Мають здатність передавати явище окремими частинами, іноді незв'язаними між собою, малювати картину не суцільними мазками, а ніби контурами. Найбільш широко використовується у художньому стилі, а також у публіцистичному.

Будь-яке речення в мові граматично повне або неповне. Комунікативно-стилістична сутність усіх різновидів неповних речень полягає у тому, що за умови стилістичного користування ними мовець щоразу може висловитись, що вкрай важливо, лаконічно.

Неекономність – один з недоліків нашого мовлення. У мові вченого воно викликане часто незнанням відповідних економічних дефініцій, визначень, формул, що становлять специфіку наукової мови. У багатьох виступаючих неекономність пояснюється невмінням, оперуючи словесним матеріалом, виділити основні думки і через їх вершини вести мовлення з максимальною економією словесного матеріалу. Тому неповні речення є важливим структурним елементом текстів різних стилів.

Саме у таких реченнях виявляється явище синтаксичної конденсації та уривчастості мови, що відіграє емоційно-експресивну та

сміслову функції. Неповні речення сприяють лаконізму оповіді, створюють певний ритм, виражають різні емоційно-оцінні значення.

Явище парцеляції слугує засобом створення процесу вираження думки та виокремлення головних її елементів шляхом їх деталізації. Парцельовані конструкції, які є частиною простого речення, як правило, мають інформативно-інтелектуальні якості.

Парцельовані конструкції виступають текстоформлювальними одиницями, оскільки забезпечують формальне зчеплення тексту, їм притаманні тексторозвивальні потенції, бо вони забезпечують смисловий розвиток тексту за рахунок доповнення, деталізованої характеристики або протиставлення вихідного змісту [44, с. 6].

У парцеляції засобом виділення та актуалізації виступають другорядні члени, доказом чому служать їхні широкі контекстуальні зв'язки – наявність у композиційно вузлових відрізках тексту. У зачині цей синтаксично-експресивний засіб виконує мобілізуючу функцію – повертає увагу читача до основної проблеми тексту.

Речення з парцеляцією поділене на окремі комунікативні частини, як правило, на дві: перша – основна, друга – доповнення.

Існує класифікація парцельованих конструкцій, яка висвітлює їхню функційну природу. Залежно від функцій, парцельовані висловлювання поділяються на уточнювальні та інтенсифікаційні. Метою перших є розширення, доповнення та пояснення рематичної частини попереднього висловлення.

Логічне виділення певного факту, деталі чи події лежать в основі експресивного ефекту парцелятивів. Основна функція інтенсифікаційних парцелятивів – передача емоцій: радості, гніву, оцінки, співчуття. Їхня будова може базуватися на повторі лексичних елементів або створюватися через уживання декількох однорідних членів чи однофункційних підрядних частин.

Парцеляція як стилістичний засіб виконує різноманітні функції:

- може вживатися для конкретизації змісту базової частини;
- використовується для характеристики емоційно-психічного стану суб'єкта;
- може виконувати описову функцію, відтворюючи умови, деталі подій, що описуються;
- оцінна функція парцеляції, яка може бути позитивною та негативною [44, с. 9].

Парцеляція як один з найчастотніших експресивних засобів текстів взаємодіє із іншими засобами створення експресивності. Така взаємодія може відбуватися в межах одного речення або об'єднувати декілька речень [2, с. 108]. Парцеляція просто речення розширює його інформаційну насиченість, надає виразності.

Функційно-сміслові навантаження парцельованих одиниць різне, основним їх призначенням виступає вичленовування певної інформації з метою її актуалізації, наголошення і графічного оформлення як окремої частини.

Отже, різні види простих неускладнених речень використовуються авторами відповідно до літературно-нормативних правил, жанрової специфіки тексту, тематики творів та мовновиразових уподобань письменника.

1.4. Структурна організація та семантика простих ускладнених речень

Прості двоскладні речення різнотипні за властивою їм синтаксичною структурою, стилістичними функціями та семантикою. Вони забезпечують синтаксичну різноманітність та виразність тексту.

Трактування простого ускладненого речення в синтаксисі неоднозначне. Переважає думка, згідно з якою простим ускладненим

реченням є речення з однорідними, відокремленими членами, зі вставними та вставленими конструкціями та зі звертаннями [68, с. 150].

Синтаксис простого ускладненого речення – великий за обсягом і важливий розділ граматики, який усталився як вчення про структуру й семантико-функційні особливості усіх різновидів простого ускладненого речення [15, 250].

За допомогою сурядного зв'язку члени речення поєднуються в так звані ряди. Речення з такими рядами часто розглядають як трансформи, стягнення кількох речень в одне на основі спільного члена у реченні. Вчені розглядають їх як однорідні члени речення або як сурядні ряди.

К. Шульжук пропонує таке визначення: «Однорідні члени речення – це такі рівноправні, граматично незалежні одне від одного слова, які поєднуються сурядним зв'язком, залежать у реченні від одного й того самого слова, відповідають на одне й те саме питання, здебільшого виражаються однаковими частинами мови, переважно виражають однотипні поняття і виконують однакову синтаксичну функцію» [68, с. 153]. Він вважає, що однорідними можуть бути всі члени речення: підмети, присудки, додатки, обставини, означення: *1. Олена, Галя та Ірина вирішили сьогодні відвідати вечірній сес у кінотеатрі. 2. Всі сміялися, жартували та реготали. 3. З собою вона принесла тільки зошит та ручку. 4. У школах, гімназіях та ліцеях скасували заняття через погодні умови. 5. Небо сьогодні було особливо чистим, блакитним, весняним.*

Однорідні члени речення бувають поширеними і непоширеними: *На львівських вуличках вона побачила грайливих дітлахів, щасливих закоханих та сумних літніх людей.*

Дослідники зазначають, що у реченні може бути кілька рядів однорідних членів: *Олена, Оксана та Іванка будуть навчатися у бабусі вишивати та в'язати.*

Однорідні члени у реченні з'єднуються один з одним:

1) сполучниковим зв'язком: *Собаки і коти не часто уживаються в одному домі;*

2) безсполучниковим зв'язком: *Кожна професія для нього була цікавою, потрібною, захоплюючою;*

3) змішаним зв'язком: *Цього року зима була сніжною, заметільною і морозною* [58, с. 351].

При однорідних членах речення можуть стояти узагальнювальні слова, кожне з яких виступає об'єднувальною назвою до перелічених у реченні предметів, явищ, дій, ознак, істот. Узагальнювальне слово виступає у тій самій синтаксичній функції що й однорідні члени речення: *1. Усе блищить і сяє на сонці – дерева, кущі, квіти. 2. Фотографії, листи, прикраси – усе нагадувало їй про розлуку з коханим* [68, с. 156].

У художньому стилі однорідні члени речення виражають емоційно-експресивне забарвлення тексту, поєднання логічно несумісних понять, створення контрастних картин, метафоричних порівнянь тощо [45, 209].

Проаналізувавши праці мовознавців [2, 25, 54, 59, 68], можемо виокремити таке тлумачення терміну «звертання»: звертання – інтонаційно виділене слово або сполучення слів, що називає істоту або персоніфікований предмет, яким адресовано мовлення.

К. Шульжук підкреслює, що «в українській мові природною формою звертання є вокатив. Він має специфічні закінчення, котрі в окремих випадках можуть збігатися із закінченнями називного, давального або місцевого відмінків. Із семантичного погляду у функції звертання можуть виступати іменники та субстантивовані частини мови в прямому і переносному значенні» [68, 173].

Звертання буває поширеним і непоширеним: *1. Діду, а чому у Вас волосся сиве? 2. Чому ти, прекрасная дівчино, засумувала в цей чудовий день?*

Звертання може стояти в препозиції, інтерпозиції або постпозиції, відносно самого речення: 1. *Батьку, дозволь мені сьогодні піти погуляти.* 2. *Як би ти тільки знав, мій орле сизокрилий, мою тасмницю.* 3. *Чому ти не відповідаєш, Соню?*

К. Шульжук стверджує, що «звертання поєднують дві функції, відображаючи емоційно-вольову сферу мовця: експресивну та апелятивну» [68, с. 175].

Звертання функціують у різних за метою висловлювання реченнях, проте найвиразніше їх особливості виявляються у спонукальних реченнях, у яких спонукання, наказ чи прохання стосуються адресата, назва якого виражена кличним відмінком.

Більшість учених виділяють вставні компоненти (слова, словосполучення, речення) як такі мовні одиниці, що виявляють ставлення мовця до висловлюваної ним думки і виражають різні модальні значення (можливості, сумніву та ін.), тим самим також ускладнюють просте речення [58, 59, 60, 67].

Вставні слова і словосполучення мовознавці визначають як компоненти, граматично не зв'язані з реченням, оскільки вони не пов'язані з членами речення зв'язком узгодження, керування чи прилягання: *Пам'ятається, тут колись пасли ягнят.*

Певними стилістичними відтінками характеризуються вставні слова. Саме у художньому стилі вони надають мовленню різних смислових та експресивних відтінків.

Сьогодні мовознавці пропонують різні класифікації вставних конструкцій за значенням. На основі досліджених матеріалів будемо виокремлювати такі розряди:

- 1) упевненість: *Безперечно, він був найкращим учнем у класі;*
- 2) невпевненість, припущення: *Здається, сьогодні випаде сніг;*
- 3) почуття: *Шкода, ми витрачаємо стільки часу на безглузді речі;*

4) оцінку фактів з погляду їх звичайності: *Отак, бува, можемо проговорити до самого ранку про різноманітні дрібниці;*

5) вказівку на джерело повідомлення: *На мою думку, ситуація вимагає діяти поступово та обережно;*

6) послідовність викладу думок: *Кохання, наприклад, фактично неможливо описати одним словом;*

7) спосіб оформлення думки: *Правду кажучи, мені зовсім не хотілося йти з ним на побачення;*

8) активізацію уваги слухача: *Уявіть собі, у тій кімнаті було понад сотню ляльок, не схожих одна на одну хіба що кольором очей, волоссям та одягом.*

Дуже подібними до вставних є вставлені конструкції, які вносять в основне речення додаткові відомості, супровідні зауваження, уточнення, пояснення, поправки: *Діти – вона це добре пам'ятала – були другий день у бабусі.*

К. Шульжук стверджує, що «вставлені компоненти (слова, словосполучення, речення) – мовні одиниці, що передають додаткові, побіжні повідомлення, перериваючи основне висловлення за допомогою інтонації вставленості» [68, с.169].

Проаналізувавши праці мовознавців, зупинимось на таких різновидах вставлених компонентів:

1) уточнювальні: *У замку – безперечно з винятковою історією – Олексій почував себе некомфортно;*

2) пояснювальні: *Споконвіку їх село (що на протилежному березі Дніпра) спеціалізувалося на вирощуванні абрикосів;*

3) доповнювальні: *Бурхливе море (воно ніби почорніло від люті) почало лякати навіть досвідчених моряків.*

Відокремлення – смислове й інтонаційне виділення у реченні непоширеного чи поширеного другорядного члена речення з метою надання йому більшої змістової самостійності [17, с.161].

Традиційно прийнято вважати відокремлення як ускладнення синтаксичної структури просто речення.

Дослідженням відокремлених членів речення займалися такі видатні вчені як Н. Гуйванюк, П. Дудик, А. Загнітко, І. Слинько, К. Шульжук [14, 21, 54, 67].

Відокремлені члени речення містять елемент додаткового повідомлення, набуваючи більшої синтаксичної ваги і стилістичної виразності в реченні, ніж невідокремлені: *Серед поля, налитого сніжними барвами, пробігав засць.*

Відокремлюватися можуть поширені та непоширені означення, узгоджені та неузгоджені.

Опрацювавши дослідження І. Вихованця, С. Дудика, Л. Кадомцевої, М. Плющ, К. Шульжука, ми виділили такі критерії, за яких відокремлюються узгоджені означення:

1) якщо вони стоять після означуваного слова і виражаються прикметником або дієприкметниковим зворотом: *Вітки берези, мокрі від густого туману, звисали додолю;*

2) якщо вони поширені, стоять перед означуваним словом і мають додатковий відтінок умови або причини: *Заклопотана цими думками, вона не помітила, як прийшла додому;*

3) якщо вони відділені від означуваного слова іншими словами: *Олена сиділа на сходах – байдужа і невесела;*

4) якщо вони відносяться до пропущеного підмета: *Не відома нікому, сідаю у потяг і їду світ за очі;*

5) якщо вони відносяться до особового займенника: *А вона, сильна і вправна, швидко виконала завдання свекрухи;*

6) якщо вони не поширені і стоять після означуваного іменника, перед яким є залежне від нього означення: *Волохатий джміль, неповороткий і вайлуватий, дзвінко гуде над квітами [14, 25, 58, 67].*

Ми з'ясували, що неузгоджені означення, які виражаються іменниками в непрямих відмінках, відокремлюють у таких випадках:

1) коли пояснюють власні імена: *Тетяна, у білій весільній сукні, стояла посеред кімнати;*

2) коли відносяться до займенників: *А вони, у кепках, поспішали на вокзал;*

3) коли пояснюють пропущений підмет: *У чорній сукні, тонесенька в талії, під хвилями кучерявого волосся, скидалася на привида;*

4) коли стоять в одному ряду з узгодженими: *Стоять серед поля – бородаті, в шинелях, без шапок;*

5) коли відносяться до загальних іменників (залежно від інтонації): *Прибували з подорожі моряки, у своїй формі, у важких чоботях* [61, с.149].

З огляду на це будемо відбирати речення з відокремленими неузгодженими означеннями у текстах творів, а також неузгоджені означення, виражені порівняльними зворотами: *Стукнувшись об пом'яті, ніби пошматовані зубами, дошки, пором зупинився* та неузгоджені означення, виражені інфінітивом, які відокремлюються лише тоді, коли перед ними можна поставити слово *а саме*: *Взагалі вона мала дивну властивість – ставати зовсім не помітною.*

С. Бевзенко та К. Шульжук [2, 58, 67, 68] указують на те, що в українській мові поширені та непоширені прикладки відокремлюються в тому випадку, коли:

1) мають стержневий іменник: *Поспішав кудись Іван, коногон, молодий хлопець;*

2) стоять перед означуваним словом і відносяться до особового займенника або іменника власної назви і мають відтінок причини: *Талановитий співак, він не любив сучасної музики; Син бідного коваля, Олег пізнав злидні з дитинства;*

3) відносяться до пояснювального слова, відсутнього, але зрозумілого з контексту речення: *До кімнати зайшов Василь. Широкоплечий, міцний чоловік, нагадував казкового богатиря* [58, с.112];

4) непоширені, виражені загальним іменником, стоять після означуваного слова: *Поряд стояв Павло Терентійович, учитель;*

5) власна назва, якщо стоїть після означуваного слова і служить для уточнення або пояснення загального іменника: *Третій сусід мій, Олег Миколайович, вирішив покинути усе своє майно і виїхати до міста;*

6) завжди відокремлюються прикладки, приєднані до означуваного слова за допомогою слів *або, чи, тобто, наприклад, як-от, а саме, навіть, зокрема, родом, на ймення, по імені, на ім'я, на прізвище*: *Нам привели коз паса Миколу, на прізвище Гуляйполе;*

7) з'єднується з означуваним словом сполучником *як* і має відтінок причини: *І, як у справжнього літератора, були у нього сотні й тисячі думок.*

Цими правилами керуватимемось під час аналізу відокремлених прикладок.

Проаналізувавши теоретичні джерела, можемо стверджувати, що додатки відокремлюють рідше, ніж означення і лише у тому випадку, коли вони виражаються іменниками зі словами *крім, окрім, окрім, всупереч, замість, зокрема, за винятком, особливо, на відміну від, не рахуючи, починаючи з... і кінчаючи, поряд* та відповідають на питання непрямих відмінків: *Замість школи, Лариса вирішила піти до бібліотеки; Я не знаю нічого теплішого, ніж мамині обійми.*

Для визначення умов, за яких відокремлюються обставини, звертаємося до праць С. Бевзенка та К. Шульжука [2, 68]. Проаналізувавши дослідження мовознавців, спираючись на їх висновки, беремо до уваги, що обставини відокремлюються у реченні тоді, коли:

1) виражаються одиничними дієприслівниками або дієприслівниковими зворотами: *По ярах, спадаючи, шуміли осінні води;*

2) дієприслівникові звороти приєднуються до пояснювального слова порівняльними сполучниками *ніби, як, мов, немов, наче, неначе, неначебто*: *Вона стояла закам'яніло, мовби не дихаючи;*

3) обставини допусту виражаються іменниками з прийменниками *наперекір, всупереч, незважаючи на, за відсутністю, у зв'язку, на випадок, за умови*: *Не зважаючи на погану погоду, Олена вирішила не відкладати поїздки до лікарні;*

4) автор вважає за необхідне виділити обставини місця, часу, способу дії і причини, з метою уточнення інформації: *Звідси, особливо вночі, було видно уся велич і красу Києва.*

Уточнюючими членами речення називаються слова і словосполучення, які уточнюють або пояснюють зміст головного або другорядного члена речення. Вони завжди відокремлюють, стоять безпосередньо після того члена речення, зміст якого вони уточнюють або роз'яснюють: *Десь за селом, на згонах далеких, гасло сонце* [58, с.121].

Дослідивши праці видатних мовознавців [8, 12, 25, 36, 66, 62], зіставивши їх погляди на функціонування уточнюючих членів речення, робимо висновок, що уточнюватись можуть:

1) обставини місця і часу: *Тут, на узліссі, можна було знайти безліч цікавого;*

2) обставини способу дії і причини: *Рівно, на повні груди, дихає лісове царство;*

3) підмети: *Двоє дівчат, Соня і Павлина, несли кошики з ягодами;*

4) присудки: *Раніше дітлахи часто ходили до музею, навчатися;*

5) додатки: *Так білочки знаходили і ховали горішки – свою їжу;*

6) означення: *Було чудове – степове – весняне надвечір'я;*

7) прикладки: *Її батько, Семен Семенович, був простим селянином;*

8) уточнення до уточнення: *Місто зникло десь позаду, вдалині, вечірнім тумані.*

Отже, просте речення може ускладнюватись однорідними членами речення, вставними і вставленими конструкціями, звертаннями та відокремленими членами речення. Кожен із видів ускладнення додає реченню смислової та логічної повноти, підкреслює значущість інформації, служить засобом стилізації синтаксису.

Висновки до першого розділу

Отже, розглянувши у першому розділі семантичні, структурні та функційні особливості простих речень, можемо робимо такі висновки:

1. Залежно від характеру й мети висловлювання всі речення вчені розподіляють на три основні типи: розповідні, питальні та спонукальні.

2. Класифікація простих речень, здійснена мовознавцями, дає змогу використати у нашому дослідженні три види класифікацій:

1) за наявністю / відсутністю головних членів речення та можливістю членування речення – двоскладні, односкладні, нечленовані;

2) за наявністю / відсутністю другорядних членів речення – поширені, непоширені;

3) за наявністю / відсутністю обов'язкових членів речення – повні, неповні.

3. В усіх стилях і жанрах мови прості двоскладні й односкладні речення вживаються з неоднаковою активністю. За кожним із різновидів односкладних речень закріпилась у мові й певна своєрідна стилістична функція.

4. Тракткування простого ускладненого речення в синтаксисі неоднозначне. Переважає думка, згідно з якою простим ускладненим реченням є речення з однорідними, відокремленими членами, зі вставними та вставленими конструкціями та зі звертаннями.

РОЗДІЛ 2

ПРОСТІ РЕЧЕННЯ У ТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТІОС

2.1. Семантичні особливості односкладних і двоскладних речень у творах М. Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері»

Творчість Марії Матіос, зокрема твори «Солодка Даруся» і «Майже ніколи не навпаки» покликані глибоко художньо осмислити історію і трагедію не тільки рідної авторці Буковини, а й усієї України загалом. Повість «Черевички Божої Матері» є продовженням авторського задуму описати життя Батьківщини на історичному тлі.

Т. Федюк зазначає, що «Марія Матіос добре знає історичне тло на якому відбуваються події, вона абсолютно органічно і невимушено почуватися серед буковинських традицій, легенд, молитов, замовлянь, чаклунських вишіптувань і нашіптувань; вона блискуче володіє мовою, а точніше навіть говіркою своїх героїв, вона бачить життя буковинців зсередини та й сама живе серед тогочасних людей не як сторонній оповідач, а як сусідка тітка Марія через вулицю» [33].

Під час аналізу семантики простих речень у прозі Марії Матіос, ми звернули увагу не лише на структуру, але і зміст творів, оскільки саме з контексту впливає значення і сенс уживання того чи того висловлення. Враховували також, що характер і мета викладу тексту неможливі без усвідомлення причини застосування певного висловлення.

У першому розділі було з'ясовано, що «семантична структура речення – це зміст речення у загальному, типізованому вигляді, який ураховує ті елементи значення, що передбачаються його формою» (К. Шульжук) [68].

За характером і метою висловлення всі прості речення у творах Марії Матіос можна розподілити на три види:

1. Розповідні – речення, що містять повідомлення про певну подію, факт, повідомлення про явища навколишньої дійсності: *Вона не любить сварку* [40, с. 9]; *Сонце світило* [40, с. 12]; *У тебе, Зісю, кучерів нема* [40, с. 15]; *Але ніхто того не боїться* [40, с. 65]; *Подумала Іванка, подумала, озирнулася кілька разів на всі боки, та й обома руками вчепилася за верх хреста* [40, с. 70]; *Людина сама її має знайти й заволодіти нею* [40, с. 76]; *Та спасу від надучої хвороби не було* [40, с. 87]; *А Маріїне повідло Даруся їсть узимі* [72, с. 6]; *Та Даруся навіть з Марією не хоче про це говорити* [72, с. 5]; *Звідка Іван приставав жити до котроїсь молодиці* [72, с. 12]; *Сон її покинув начисто* [71, с. 1]; *Гості в хату не ходять ніколи* [71, с. 10]; *Ходи додому. Вже ніч* [71, с. 12]; .

Розглядаючи розповідні речення, які слугують відповіддю на поставлене запитання, відзначаємо, що Марія Матіос під час діалогів вдало використовує стверджувальні конструкції: – *Що ти робиш, Іванко?! – Тату, я хотіла завстидати град* [40, с. 36]; – *Гріх? – Гріх!* [40, с. 69]; – *Ти звідки знаєш? – Бачив!* [71, с. 5]; – *А конфети солодкі любиш? – Люблю* [72, с. 51].

2. Питальні речення авторка вживає дуже часто, але мета їх різна:

- питання побутового, буденного характеру: *Прийшли мене брати на війну?* [72, с. 42]; *Ви так думаєте?* [72, с. 36]; *Ти ж Михайлом зवेशся?* [72, с. 42]; *І навіщо так хвилюватися?* [71, с. 7]; *Де ви його загубили?* [71, с. 5]; *Звідки можеш знати?* [71, с. 5]; *Хто тобі казав, Зісю?* [40, с. 14]; *І що я такого смішного сказав?* [40, с. 67]; *А коли була перша війна?* [40, с. 112]; *А друга війна коли зачалася?* [40, с. 113];

- риторичні питання, що не потребують відповіді: *А що робиш?* [71, с. 1]; *До чого б то?!* [71, с. 15]; *За що?* [71, с. 3]; *Але чого чужі гріхи мають на нас падати?* [72, с. 23]; *А хто винен?* [72, с. 26]; *А що тут думати?* [72, с. 50]; *За що вони так люто б'ються там, на місяці?*

[40, с. 8]; *Навіщо старі люди розказують дітям лякливі історії?*
[40, с. 11]; *Як вона боса Ісуса носить між люди?* [40, с. 25];

- питально-окличні речення – хоча таких конструкцій М. Матіос уживає небагато, однак за їх допомогою письменниця підкреслює глибину поставленого запитання, бажання дізнатись відповідь на нього, хоча ці речення здебільшого наближаються до риторичних: *А як ціле село поїдміняє?!* [72, с. 23]; *Як? З оцього металолуму?!* [72, с. 18]; *Як ти це зробила?!* [72, с. 54]; *Кому про це скажеш?!* [71, с. 1]; *А що маю робити?!* [71, с. 1]; *Як пропав?!* [71, с. 5]; *Та хіба може наступити смерть місяця?!* [40, с. 10]; *Хіба вона може ходити між людьми боса?!* [40, с. 25]; *Може і справді хочуть опинитися під шкірою її долоньки?!* [40, с. 23]; *То нащо Бог озлостився на Іванку?!* [40, с. 89].

3. Спонукальні речення у творчості Марії Матіос покликані вплинути на інших, з метою спонукати до певної дії. Речення такого зразка авторка використовує порівняно рідко: *Успокойся, жінко!* [40, с. 92]; *Фстать!* [40, с. 191]; *Кажіть!* [72, с. 26]; *Люде добрі, рятуйте!* [72, с. 3]; *І не думай навіть!* [72, с. 36]; *Не теренди й не переч!* [71, с. 1].

Особливу увагу ми звернули на величезний масив окличних речень, які письменниця використала у досліджуваних нами творах. Причиною цього є події, описувані в них. Ми розподілили їх на групи за певною семантикою:

- речення, що виражають захоплення, радість, сподівання: *Це поле належить мені!* [71, с. 6]; *Не може бути! Така схожість!* [71, с. 7]; *Що то є молодий розум!* [72, с. 36]; *Оста-а-анню!* [72, с. 48]; *Отоді Іванка знов розіграється!* [40, с. 9]; *А вона його колись таки знайде!* [40, с. 32];

- речення, в яких висловлено невдоволення, попередження, погрозу, розчарування: *Але ж спорила з Богом!* [72, с. 56]; *Але ж ви вмираєте з голоду!* [72, с. 55]; *Най лиш попробує ще раз обізвати Дарусю дурною!* [72, с. 17]; *Любов до гроба!* [72, с. 48]; *Не руш її! Вона*

дівчина! [71, с. 17]; *І сьогодні не пощастило!* [71, с. 3]; *Діти, будете сьогодні биті! Ой будете биті!* [40, с. 12]; *А тут діти зробили таку шкоду!* [40, с. 12];

- речення, що передають переживання, страх (найчастіше подібні конструкції Марія Матіос використовує як звертання до Бога, чим намагається передати психічний стан героя): *Божечку!* [40, с. 18]; *Господи Ісусе Христе!* [40, с. 21]; *Догралися Курики в політику!* [72, с. 36]; *Боже помагай, домнule Мігаю!* [72, с. 42]; *Не вийде!* [72, с. 48]; *Але наш тато пропав у два дні по Михайлові!* [71, с. 7]; *Він же мій хрещений батько!...* [71, с. 3];

- окличні речення, що мають за мету підсилення уваги читача на певному висловленні: *Я би кіпл на твоїй голові, Якове, помацала очима з неба!* [40, с. 15]; *Тато тобі казав!* [40, с. 16]; *А ці жеребці не встилаються нападати на бідну дівчину!* [72, с. 17]; *А вона би та розігралася!* [40, с. 38]; *Але я нікому не скажу!* [40, с. 78]; *Вона – мама Бога!* [40, с. 87]; *Хінда просила знайти Елі!* [40, с. 201]; *А Бог – її син!* [40, с. 87]; *Люде добрі, рятуйте! Христос воскрес! Славко гине!* [72, с. 3]; *Я тобі бабинські бесіди не переказую! Сам видів!* [71, с. 3]; *Судьба!* [71, с. 1];

Отже, зробимо висновок, що семантична наснаженість простих речень у прозі Марії Матіос – різнобарвна і нерозривно пов'язана з процесом розуміння змісту тексту.

Письменниця використовує розповідні, питальні, спонукальні речення; застосовує питально-окличні речення, що надає динамічності напруги текстам творів. Окличні речення Марія Матіос використовує, щоб передати почуття героїв, їх настрої.

Цілком вдале використання семантичних функцій простих речень дало змогу Марії Матіос зробити тексти власних творів динамічними, напруженими, емоційними, цікавими для прочитання та реалістичними (йдеться про реалістичність реплік героїв).

2.2. Структура простих речень у творах

Прості речення у творах Марії Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері» мають не тільки гармонійну семантичну побудову, але й грамотно оформлену структурну цілісність та єдність речень між собою в прозі. Прості речення доповнюють один одного в текстах творів, одночасно виступаючи самостійними компонентами тексту.

Проаналізувавши мову текстів творів Марії Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері», ми виявили у ній усього 1060 простих речень, з яких двоскладних – 742, парцельованих – 46, означено-особових – 64, неозначено-особових – 52, безособових – 42, інфінітивних – 70, номінативних – 12, вокативних – 12, неповних – 20.

Марія Матіос використовує у своїй прозі речення різні за структурою, тому для їх характеристики користуємося обраною у першому розділі класифікацією М. Плющ.

Найчастіше, порівняно з іншими простими реченнями, авторка використовує **двоскладні** речення, тому доцільно буде розподілити їх за такою класифікацією:

1) за способом вираження підмета:

- речення з простим підметом: *Тоді навіки її покинув би страх* [40, с. 6]; *Так їй казала недавно москалиця* [40, с. 6]; *Іванка зіщулюється від згадки про недавню сварку на подвір'ї найближчих їхніх сусідів – Різунів* [40, с. 7]; *Вона геть чисто заплуталася* [40, с. 10]; *І чи не на кожну чатував татовий пасок* [40, с. 13]; *Іванка бере між губи дрімбу* [40, с. 16]; *Зісьо витягує з-поза пояса штанів телинку* [40, с. 16]; *Чого-чого, а гір і лісів Іванка не боялася ніколи* [40, с. 19]; *Андрій усміхнувся краєм тонких губів* [71, с. 3]; *А я люблю рибу* [72, с. 12];

- речення зі складеним підметом: *Тато з мамою вернулися додому незвично мовчазні* [40, с. 27]; *Параска Холеван з граблями по через плече говорить із Марікою по два боки паркану* [40, с. 166]; *За Шерфами ішла розпатлана Рівка Зарембиха із пов'язаною на шиї хусткою* [40, с. 174]; *Збоку від Зарембиних синів шкандибав Йосько Корган* [40, с. 174]; *Один із солдатів вів за вуздечко білого коня із плямами свіжої крові на боці* [40, с. 178]; *Першими ідуть Петро Клим і Петро Дячук* [40, с. 180]; *Три сини мовчки презирнулися спочатку між собою* [71, с. 3]; *Якоїсь то весни колов Іван Цвичок дрова в Марії* [72, с. 13];

2) за способом вираження присудка:

- речення з простим присудком: *Отоді Іванка знов розіграється!* [40, с. 9]; *Бог його знає* [40, с. 9]; *Ти, Якове, не знаєш* [40, с. 15]; *Я би роздивилася місяць зблизька* [40, с. 15]; *Іванка бере між губи дрімбу* [27, с. 16]; *Зісьо витягує з-поза пояса штанів телинку* [40, с. 16]; *А тепер Іванка виросла* [40, с. 17]; *Москалиця нічого на світі не боїться* [40, с. 40]; *Іванко, тебе тато коли бив прутом?* [40, с. 41]; *А далі млина в своєму житті Даруся і не ходила ніколи* [72, с. 20]; *Відрізана коса лежить у коморі в скрині* [71, с. 5];

- речення зі складеним дієслівним присудком: *Та голод і оскома від ягід і голубінок не може її вивести з лісу* [40, с. 204]; *Вона любить думати* [40, с. 9]; *Люди на землі дуже люблять сваритися між собою і сварити інших* [40, с. 19]; *Тату, я хотіла завстидати град* [40, с. 36]; *І де ту гать їхня фамілія гріхами буде гатити?* [40, с. 50]; *Петро-контрабандист не встигнув переправитися на той бік* [40, с. 85]; *Цвіркуни заважають слухати ліс* [40, с. 204]; *Зрідка Іван приставав жити до котроїсь молодиці* [72, с. 12]; *Василині хотілося гукнути його назад* [71, с. 5];

- речення зі складеним іменним присудком: *Він був Іванчиним братчиком* [40, с. 46]; *Іванка здоровою не стала* [40, с. 95]; *В такі хвилини її заїкання ставало майже непомітним* [40, с. 76]; *Зараз він*

здається повішеником [40, с. 119]; Свекор у неї хоч і був твердий дуже [71, с. 8]; *О, цей ритуал мовчазного споглядання Матронкою потойбічного села був найбільш небезпечний* [72, с. 45];

3) за наявністю / відсутністю другорядних членів речення:

- поширені: *Але через отих Авеля й Каїна, та ще й з вилами, любовання вечірнім місяцем щоразу закінчується для неї мало не плачем* [40, с. 11]; *Не раз Іванка рятує їхні худі срачини від татового прутика чи аранника* [40, с. 11]; *Не має вона великої сили* [40, с. 14]; *Я би хотіла пожити між ними* [40, с. 15]; *Що ти таке говориш, Іванко?* [40, с. 15]; *Наступний день так само почався з купелі в непочатій воді* [40, с. 81]; *У цілому світі кожда людина свою роботу робить* [40, с. 85]; *Але дід Іван узяв її за ліву ручку, розвернув до себе обличчям і довго дивився в очі* [40, с. 87]; *Тепер уже на всю хату зітхнула Матронка* [72, с. 49]; *Писемце прийшло недавно* [71, с. 11];

- непоширені: *Сніги блистіли* [40, с. 12]; *Лиця незрушні* [40, с. 25]; *Зорі мерехтіли* [40, с. 45]; *Люди допоможуть* [40, с. 86]; *Вона зіщулюється* [40, с. 119]; *Вона пам'ятає* [40, с. 119]; *Іванка плаче* [40, с. 205]; *Він мельник* [40, с. 189]; *Ви подивіться!* [71, с. 11]; *Засміялася й дівчинка* [72, с. 52];

4) за наявністю / відсутністю головних членів речення виділяємо:

- повні: *Іванка прикипає очима до отвору* [40, с. 131]; *Серце її несамовито скаче у грудях* [40, с. 131]; *Це тобі кожен рабин скаже* [40, с. 95]; *Магдалина весілля не мала* [40, с. 95]; *Над самісінькою головою озивається одинокий пугач* [40, с. 115]; *Мамка плакала дуже* [72, с. 52]; *Я сама довго чекала* [71, с. 11];

- неповні (з пропущеним головним членом речення – підметом): *Хлопчик уже Іванку пізнавав. Сміявся до неї* [40, с. 46]; *Ще трохи – і вона вже вдома. І молоко не розлила. І чорниць набрала* [40, с. 48]; *То нащо Бог озлостився на Іванку?! Міг би був якось сказати про своє невдоволення нею* [40, с. 89]; *А Дмитрик – майже дитина. Добрий такий*

та тихий. Мовчить та дивиться [71, с. 11]; *А нащо вам ксьондз? – Дитину хочу схрестити* [72, с. 5].

У творах використовуються різні **односкладні дієслівні** речення, зокрема:

Означено-особові поділяємо на групи залежно від форми вираження головного члена речення:

- у формі 1-ї особи однини: *Купую у тебе, брате, твою дитину* [40, с. 92];

- у формі 2-ї особи одними: *Покажи мені, Божко, дорогу* [40, с. 17]; *Але дай мені слово для віри, Отче!* [40, с. 22]; *Потерпи, дитино...* [40, с. 30]; *Уступи, граде, дорогу сонцю і нашому врожаю* [40, с. 34]; *А нікому другому про небо не кажи* [40, с. 40]; *Запитай у свого тата* [40, с. 66]; *Поможи мені перебрати ці адамові сльози* [40, с. 76];

- у формі 1-ї особи множини: *А золото його та інші речі знайдемо* [40, с. 86];

- у формі 2-ї особи множини: *А чого питаєте, Петре, про вчора?* [40, с. 56].

Неозначено-особові речення Марія Матіос уживає не так часто, як попередні, але вони є важливим складником конструкції творів. Головний член неозначено-особових речень у прозі авторки виражається:

- дієсловом 3-ї особи множини теперішнього часу: *Може, і справді хочуть опинитися під шкірою її долоньки?!* [40, с. 23]; *Людську біду, дитино, возять* [40, с. 129]; *Зісю, куди вас ведуть, Зісю?* [40, с. 183]; *Так усіх маленьких дітей до Божки переправляють* [40, с. 47];

- дієсловом 3-ї особи множини майбутнього часу: *А кого ще будуть вести?* [40, с. 152];

- дієсловом минулого часу дійсного способу у множині: *Тоді до Борсуків покликали Трюшку* [40, с. 27]; *Знову сьогодні нашкодили!*

[40, с. 43]; *Та минулого літа закрили Клузманову корчму* [40, с. 67]; *Іванку якось послали в корчму по сіль* [40, с. 91]; *Недавно смолу розтопили на ватрі й залили нею дах на пивниці* [40, с. 155]; *І сказали усіх нас зігнати до пошти* [40, с. 186].

Безособові речення мають загальне типове значення і у творах репрезентовані досить різноманітно. Головний член такого речення може бути виражений:

- особовим дієсловом, що вжите у значенні безособового: *Гостро пахло мохом і грибами* [40, с. 38];

- безособовим дієсловом на -ся: *І до Купала цього року лишилося якихось три тижні* [40, с. 38];

- безособовими дієслівними формами на -но: *Іванці згори дзвіниці добре видно його крилатий капелюх і широкий сардак* [40, с. 143]; *А дідового сліду поміж зірками не видно* [40, с. 45];

- предикативним прислівником на -о, котрий уживається з допоміжним дієсловом *було*: *Проте з цього лісу до річки було далеко* [40, с. 53];

- предикативним прислівником, співвідносним з іменником *шкода*, разом із допоміжним дієсловом: *І самотнього Коргана на паркані також було шкода* [40, с. 109]; *І яблук було шкода* [40, с. 109].

У першому розділі ми визначили, що **інфінітивні** речення за будовою можуть бути поширеними другорядними членами і непоширеними. У творах «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері» Марія Матіос частіше користується першим видом речень: *А можна шукати папороть у ніч на Купала* [40, с. 9]; *Босими їм можна ходити у себе на городі та на подвір'ї* [40, с. 25]; *Тоді тою паличкою можна навіть град заклинати* [40, с. 33]; *Треба діда питати* [40, с. 110]; *Але тобі то ще рано знати* [40, с. 129]; *І раптом Іванці захотілося закричати на все горло* [40, с. 145]; *Лейтенантові Думітрію залишилося тільки звільнити свою*

зброю від раптово змокрилої руки Дячука, витерти її рукоятку носовичком і повернути назад у кобуру при боці [40, с. 195]. Проте зрідка фіксуємо у тексті використання непоширених інфінітивних речень: *Фстать!* [40, с. 191]

У своїй творчості авторка послуговується, крім односкладних дієслівних, також **односкладними іменними** реченнями (номінативними та вокативними).

Номінативні речення за структурою у творах класифікуємо на такі групи:

- вказівні: *Офіцер* [40, с. 168]; *Німець* [40, с. 168]; *Люди добрі...* [71, с. 12];

- описові: *Война, хлопче, война* [40, с. 117]; *Літо* [40, с. 98]; *О диво* [71, с. 15];

- оклично-номінативні: *Гріх!* [40, с. 69]; *Дарусю!* [72, с. 4];

У текстах творів Марії Матіос **вокативні** речення можна розподілити відповідно до класифікації, запропонованої у першому розділі:

- речення, які містять звертання до співрозмовника, з метою привернення його уваги: *Люди!* [40, с. 185]; *Дмитрику!* [71, с. 12]; *Іване!* [72, с. 12];

- речення, що є вираженням емоційних реакцій співрозмовників: *Божечку!* [40, с. 18]; *Дитинко...* [40, с. 76]; *Іванко...* [40, с. 92]; *Іваночко-о-о...* [40, с. 163]; *Дурна бабо!* [40, с. 168]; *Боже праведний!* [72, с. 19].

Марія Матіос досить вдало використовує у прозі **парцельовані конструкції**, виділяючи відрізки речення в окрему частину, що не розриває структурний і семантичний зв'язок із реченням. Ми виокремили речення, у котрих парцелюються головні члени – присудки: *Дід сидить разом з Іванкою під стінкою хати на лавці і мовчить. Кашляє. Обтрушує портяниці від сіна. Чистить капелюх. Совгається. Мовчить* [40, с. 162]; *Іванка осліпла й оглухла. Умерла разом з усіма*

[40, с. 199]; *Петруня пов'язує поверх червоної хустки чорну. Запинається літнім кептариком. Ховає в пазуху свічку. І вперше за багато років виходить за браму без Іванового дозволу* [71, с. 13].

Отже, Марія Матіос використовує різні види простих речень у творах «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері», що забезпечує твори структурною цілісністю та легкістю сприйняття окремих епізодів.

2.3. Комунікативні функції простих речень

Наявність різних синтаксичних структур з різною синтаксичною семантикою для передачі суджень, емоційних станів героїв, явищ природи, побічних подій – характерна ознака двоскладних речень у творах Марії Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері». Письменниця користується конструктивним методом (будує певні структури з конкретного матеріалу), включаючи стилістичні можливості лексики та морфології.

Найбільш поширеними у зазначених творах є короткі двоскладні речення, предикативний центр котрих супроводжується декількома або лише одним другорядним членом речення: *Іванка відступає на крок до дверей* [40, с. 73]; *Іванка бере між губ дримбу* [40, с. 16]; *А тепер Іванка виросла* [40, с. 17]; *Дитина на мить забуває навіть про долоньку* [40, с. 25]; *Вона знає безліч молитов* [40, с. 21]; *Іванка боїться не тільки темряви ночі* [40, с. 32]; *Іванка тоді на тата не сердилася* [40, с. 36]; *Мене тато не б'є* [40, с. 41]; *Місяць тоді висів над її головою* [40, с. 128]; *Іванка прикипає очима до отвору* [40, с. 131]; *Серце її несамовито скаче у грудях* [40, с. 131]. Ці конструкції використовує авторка для того, щоб надати читачеві додаткову інформацію про персонажів, змальовуючи їх дії. Проте такі речення не сприймаються як

зайві або непотрібні, тому що несуть у собі важливі елементи сюжетного розгортання подій.

Повість – це твір, який вимагає уважного зосередження на будь-яких деталях. Якби текст уміщував лише довгі, складні речення, він став би нечитабельним, заплутаним та важким для сприйняття. Марія Матіос вдало використовує непоширені двоскладні речення, які, не зважаючи на стислість, конкретизують та зосереджують увагу читача на певних діях, подіях: *Сніги блистіли* [40, с. 12]; *Сонце світило* [40, с. 12]; *Вона любить думати* [40, с. 9]; *Лиця незрушні* [40, с. 25]; *Зорі мерехтіли* [40, с. 45]; *Люди допоможуть* [40, с. 86]; *Вона зіщулюється* [40, с. 119]; *Вона пам'ятає* [40, с. 119]; *Іванка плаче* [40, с. 205]; *Він мельник* [40, с. 189]; *Він бреше. Він сліпий* [40, с. 192]; *Біда буде* [40, с. 168]; *Усяке може бути* [40, с. 162]; *Умер Петро?* [40, с. 162]; *Тато не знає. Мама не знає. Августа не знала* [40, с. 163]; *Іванка зупинилася* [40, с. 51]; *Скрип зник* [40, с. 51]; *Тато зітхнув* [40, с. 47].

Великий масив двоскладних поширених речень, у яких вказується за допомогою займенників на суб'єкти та їх дії, використовує Марія Матіос для того, щоб надати конструкції творів реалістичного звучання: *Хто тобі казав, Зісю?* [40, с. 14]; *Ти, Якове, не знаєш* [40, с. 15]; *Що ти таке говориш, Іванко?* [40, с. 15]; *А я нікому не скажу* [40, с. 17]; *Я сьогодні не їла, не пила, слину з рота свого не випльовувала, ні з ким не говорила* [40, с. 34]; *Я, дитино, знаю це від тебе* [40, с. 40]; *Я Іванка* [40, с. 83]; *Я її боюся* [40, с. 91]; *Де ти ходиш, дитино?* [27, с. 150]; *Він дістав страх* [40, с. 205]; *Він тобі скаже* [40, с. 164]; *А ти йому покажеш* [40, с. 164]; *Ти – моя внука* [40, с. 165]; *Якої чуми ви, діти, тут шукаєте?* [40, с. 116]

Важливу комунікативну функцію виконують означено-особові речення: у текстах творів такі конструкції є синонімічними двоскладним, але, на відміну від останніх, означено-особові речення зосереджують увагу не на виконавцеві, а на самій дії: *А нікому другому*

про небо не кажи [40, с. 40]; *Запитай у свого тата* [40, с. 66]; *Поможи мені перебрати ці адамові сльози* [40, с. 76]; *А золото його та інші речі знайдемо* [40, с. 86]; *Купую у тебе, брате, твою дитину* [40, с. 92]; *Розумієш?* [40, с. 164]

Марія Матіос вводить у конструкцію деяких означено-особових речень звертання задля того, щоб привернути увагу читача до конкретного виконавця дії, але залишає акцент на самому процесі її виконання: *Покажи мені, Божко, дорогу* [40, с. 17]; *Але дай мені слово для віри, Отче!* [40, с. 22]; *Потерпи, дитино...* [40, с. 30]; *Уступи, граде, дорогу сонцю і нашому врожаю* [40, с. 34]; *У віттар веди, дитино* [40, с. 136].

Неозначено-особові речення авторка використовує для того, щоб зосередити увагу читачів на самій дії, її результаті та наслідках, тож дійова особа мислиться неозначено.

Використовуються неозначено-особові речення, коли дійова особа залишається невідомою: *Так усіх маленьких дітей до Божки переправляють* [40, с. 47]; *Тоді до Борсуків покликали Трюшку* [40, с. 27]; *Та минулого літа закрили Клугманову корчму* [40, с. 67]; *Іванку якось послали в корчму по сіль* [40, с. 91]; *Недавно смолу розтопили на ватрі й залили нею дах на пивниці* [40, с. 155].

Доцільними неозначено-особові речення є й тоді, коли авторка свідомо не називає виконавця дії з певних причин: *А кого ще будуть вести?* [40, с. 152]; *Зісю, куди вас ведуть, Зісю?* [40, с. 183]; *І сказали усіх нас зігнати до пошти* [40, с. 183].

Використовуються неозначено-особові речення, коли називання виконавця не потрібне, оскільки із контексту стає зрозуміло, про кого йдеться. Основна функція таких конструкцій – уникнення повторів: *Може, і справді хочуть опинитися під шкірою її долоньки?!* [40, с. 23] (*квіти*); *Знову сьогодні нашкодили!* [40, с. 43] (*діти*); *Людську біду,*

дитино возять [40, с. 129] (грузовікі); А кого ще будуть вести? [40, с. 152] (грузовікі).

Так само як і в попередньому типі речень, безособові характеризуються тим, що головна увага зосереджена на дії, читачів не цікавить взагалі її виконавець: *Дорослих у дідовій хаті не було нікого [40, с. 12]; Гостро пахло мохом і грибами [40, с. 38]; А дідового сліду поміж зірками не видно [40, с. 45]; Проте з цього лісу до річки було далеко [40, с. 53]; Та спасу від падучої хвороби не було [40, с. 87].*

Відомо, що безособові речення є важливим засобом різких описів (пейзажу, портрета, інтер'єра). Письменниця ж вдало застосовує безособові речення при описі почуттів людей: *І самотнього Коргана на паркані також було шкода [40, с. 109]; І яблук було шкода [40, с. 109].*

Такі речення підкреслюють художній стиль оповіді. Ці конструкції не вживаються під час діалогів чи внутрішніх монологів, вони є конкретно авторськими висловами, які вказують на певні події або стани людей, що, відповідно до сутності безособових речень, є основною їх функцією.

Тож, у творах авторка використовує такі конструкції як основний елемент вислову складних фактів мислення та почуття людини, забарвлюючи контекст експресивним тоном.

За стилістичною функцією всі інфінітивні речення поділяють на дві групи: з часткою *би* (б) і без частки *би* (б). У своїй прозі Марія Матіос послуговується тільки реченнями другої групи, по-різному використовуючи їх:

1. Під час внутрішніх монологів головної героїні. Такі конструкції забезпечують деталізацію роздумів, переживань, почуттів: *Їм же по молоко в Дідькову Яму щоранку й щовечора ходити не треба [40, с. 10]; А можна шукати папороть у ніч на Купала [40, с. 9]; Малих сестер та братів доглядати також не треба [40, с. 10]; Босими їм можна ходити*

у себе на городі та на подвір'ї [40, с. 10]; Тоді тою паличкою можна навіть град заклинати [40, с. 33]; Треба діда питати [40, с. 110].

2. Під час авторських деталізацій, підкреслюючи ту чи ту дію: Тож краще її не дражнити і не займати [40, с. 39]; І їй не подобається думати про вовків на місяці [40, с. 10]; І раптом Іванці захотілося закричати на все горло [40, с. 145]; Лейтенантові Думітріу залишилося тільки звільнити свою зброю від раптово змокрилої руки Дячука, витерти її рукоятку носовичком і повернути назад у кобуру при боці [40, с. 195].

3. Під час діалогів персонажів творів: Краще вже помацати твої кучеряві кучері [40, с. 15]; А хіба великанів можна зурочити [40, с. 44]; Долю можна загнати в нетрища, сховати в болото, не те що під лавку [40, с. 75]; Треба її продати [40, с. 87]; То ж не телицю на торзі продавати [40, с. 92]; Треба подеколи дещо притримати для себе [40, с. 97]; Треба діда питати [40, с. 110]; Але тобі то ще рано знати [40, с. 129].

Інфінітивні конструкції виявляють свої стилістичні властивості також у тому, що накладають відбиток на цілий контекст і творять відповідний тонус на ширшому мовному фоні.

Для реченнєтворення Марії Матіос типовими є називні речення. Структурно, семантично і стилістично номінативні речення суттєво відрізняються від односкладних дієслівних, тому що у них ідеться про буття предмета, явища чи особи.

Комунікативно-стилістична і логічно-семантична функція номінативних речень у творах Марії Матіос полягає у ствердженні того, що певна особа, предмет, явище, поняття існує і сприймається в момент свого називання в теперішньому часі: Гріх? Гріх! [40, с. 69]; Война, хлопче, война [40, с. 117]; Німець [40, с. 168]; Офіцер [40, с. 168]; Біда [40, с. 168].

Номінативні речення надають висловленню великого емоційного напруження, передаючи психічний стан людини, всі її переживання, що передаються інтонаційно в усному мовленні, знаками оклику чи запитання (риторичного) на письмі.

Наприклад, речення: *Літо* [40, с. 98] фіксує сприймання дійсності.

У прозі М. Матіос номінативні речення виступають особливою формою висловлення думки: лаконічною або лаконічно-протокольною, додаючи текстам певного художнього увиразнення.

Вокативні речення також уживаються у творах Марії Матіос. Ці конструкції модально й емоційно більш забарвлені, ніж речення зі звертаннями.

Так, наприклад, вокативне речення: *Божечку!* [40, с. 18] відображає емоційне переживання Іванки, її звернення до Бога у скрутну хвилину. Водночас синтаксично забарвлене речення: *Люди!* [40, с. 185] акцентує на приверненні уваги до певної кількості осіб. Окличне вокативне речення: *Дурна бабо!* [40, с. 168] репрезентує почуття невдоволення та обуреності людини поведінкою співрозмовника.

У таких конструкціях, як: *Дитино...* [40, с. 76], *Іванко...* [40, с. 92], *Іваночко-о-о...* [40, с. 163] – розкривається інша функція вокативних речень – відображення сумних почуттів, переживань, нездатності продовжити розпочату фразу, що відображає внутрішній емоційний стан героя.

Комунікативно-стилістична сутність неповних речень полягає в тому, що за умови стилістичного користування ними мовець (у нашому випадку герой твору або автор) може висловитись природно, економно та лаконічно: *Хлопчик уже Іванку пізнавав. Сміявся до неї* [40, с. 46].

Неповними є речення, в яких одна з ланок їх внутрішньосинтаксичної будови не вимовляється, але усвідомлюється повністю або є достатньо зрозумілою, оскільки за допомогою контексту можна з легкістю її відновити: *І молоко не розлила. І чорниця набрала*

[40, с. 48] (мається на увазі Іванка, попереднє речення – *Ще трохи і вона вже вдома* [40, с. 48]).

Ще однією причиною вживання неповних речень є уникання повторів: *Та нащо Бог озлостився на Іванку? Міг би був якось сказати про своє невдоволення нею* [40, с. 89].

Марія Матіос цілеспрямовано використовує неповні речення у тексті, таким чином роблячи їх стилістично об'єднаними, лаконічно сформованими та грамотно побудованими.

Отже, структурна неповнота речень є стилістично вмотивованою і навмисно використаною авторкою. Навмисний пропуск якогось елемента у реченнях творів зумовлюється тим, що навантаження переходить на інший або інші структурні елементи конструкції, що тим самим підкреслює структуру речення.

Одним із найколеритніших засобів вираження, що ґрунтується на основі синтаксичного розчленування, перерозкладу, вияскравлення окремих компонентів, є парцеляція.

Це явище належить до тих прийомів текстової організації, які повною мірою підтверджують тезу про незалежність формально-граматичної структури речення та його суб'єктивно-сміслового й інтонаційно-текстового оформлення, що постає похідним від ситуативно-прагматичних завдань і співвідноситься з напрямками, особливостями та закономірностями мовленнєвого акту. Парцеляти як комунікативно значущі одиниці, створені на основі членування єдиного смислового цілого.

Аналіз засвідчив, що у творчості письменниці парцельовані конструкції виконують змістопідсилувальну і ритмомелодійну функції. Парцелят набуває комунікативної самостійності й тим привертає до себе увагу читача.

Аналіз парцельованих конструкцій зі стилістичного погляду засвідчив, що парцеляція у тексті Марії Матіос виконує такі стилістичні функції:

1. Для передачі емоційно-психічного стану персонажа: *Щоби таки аж дуже вона боялася зараз – то ні. Боїться* [40, с. 48].

2. Для конкретизації окремої події у тексті твору: *Іванка тоді осліпла й оглухла. Умерла разом з усіма* [40, с. 199].

3. Для опису дій персонажів, з метою деталізації кожного елемента: *Дід сидить разом з Іванкою під стінкою хати на лавці і мовчить. Кашляє. Обтрушує портяниці від сіна. Чистить капелюх. Совгається. Мовчить* [40, с. 162].

4. Для поєднання емоційного стану героїв із їхніми діями, щоб забезпечити нерозривність логічного просування подій: *Отож Іванка тепер несе ягоди братові на лік і дрижить зо страху в темному лісі. Хреститься, молиться. Зупиниться. Ще перехреститься. Далі йде. І знов стане. На місяць подивиться. Помолиться. Міряє стежку далі. Боїться. Темряви боїться. Шварцівників за деревами боїться. Думає* [40, с. 59].

Отже, огляд структурних типів парцельованих конструкцій у творах Марії Матіос засвідчив, що це стилістичне явище використовується для виокремлення певної інформації з метою її актуалізації. Таким чином парцельовані вислови насичені комунікативною значущістю, семантико-контекстуальним навантаженням та створюють додаткові відтінки значення.

Художній текст як продукт праці Марії Матіос вибудовано на наявних у мові засобах з урахуванням їхнього потенціалу. Аналіз речень дозволив уточнити особливості відбору простих речень та функціонування їх у тексті. Використання усіх видів простого речення зумовлене тематикою творів, їх емоційно-експресивною наснаженістю.

2.4. Стилiстичнi функцiї ускладнених речень у текстах творiв

Проаналiзувавши простi ускладненнi речення у творах Марiї Матiос «Солодка Даруся», «Майже нiколи не навпаки», «Черевички Божої Матерi» ми виявили 230 речень iз рiзними видами ускладнення, серед яких: 106 речень ускладнених однорiдними членами, 68 – звертаннями, 14 – вставними словами та словосполученнями, 28 – вiдокремленими членами речення та 14 речень, якi включають рiзні види ускладнення.

Однорiдними можуть бути рiзні члени речення. Спосiб однорiдностi при вираженнi рiзноманiтних ознак, дiй, станiв, указiвок на предмети надає мовленню виразностi, пiдкреслює цi дiї, ознаки, стани та означуванi предмети. Як стилiстичний засiб однорiднi члени речення дають змогу «згорнути» кiлька бiльших структур у меншi: об'єднати кiлька предметiв навколо одного присудка, кiлька означень навколо означуваного слова, тим самим висловитися компактно, лаконiчно й виразно. Перелiк однорiдних членiв речення є одним iз засобiв емоцiйно-експресивного мовлення.

У творах Марiї Матiос «Солодка Даруся», «Майже нiколи не навпаки», «Черевички Божої Матерi» активно функцiюють речення, ускладненi однорiдними членами, серед яких ускладненi:

1) пiдметами: *У дiвки має бути довгий волос i короткий розум* [40, с. 71]; *Та голод i оскома вiд ягiд i голубiнок не може її вивести iз лiсу* [40, с. 204] – використовуються для вираження об'єктивностi, виразного вiдтворення картини, образу;

2) присудками: *Люди на землi дуже люблять сваритися мiж собою i сварити iнших* [40, с. 19]; *Подумала Иванка, подумала, озирнулася кiлька разiв на всi боки, та й обома руками вчепилася за верх хреста* [40, с. 70]; *Иванка пiсля пiдслуханої розмови мами з Рiвкою*

Зарембихою вилізла на горщице і довго себе обдивлялася [40, с. 95] – для створення враження буденності, звичності дій;

3) головними членами односкладного речення, що співвідносяться з присудками у двоскладному: *Долю можна загнати в нетрища, сховати в болото, не те що під лавку* [40, с. 75]; *Недавно смолу розтопили на ватрі й залили нею дах на пивниці* [40, с. 155] – для підсилення експресивності вислову;

4) додатками: *Після свого продажу Іванка не любила ходити у корчму ні за сіллю, ні за сірниками* [40, с. 93]; *Іванка не хоче ні їсти, ні пити, ні плакати, ні кричати* [40, с. 156] – для підсилення заперечення дії;

5) обставинами: *Підозріла тиша висить над довколишніми темними горами і спустілою вулицею* [40, с. 97]; *Її ноги прирастають до церковної підлоги чи то зі страху, чи то з відчаю* [40, с. 136] – для створення емоційно-експресивної картини пейзажу, психологічного стану героїні;

6) означеннями: *Зісьо підвів голову і подивився на Шпанюка великими синіми очима з-під лляного, золотистого свого чубчика* (це речення ускладнене ще й однорідними присудками) [40, с. 196] – для підкреслення особливостей портрета.

Типовими сполучними засобами однорідних членів речення є:

1) сполучниковий: *Їм же по молоко в Дідькову Яму щоранку й щовечора ходити не треба* [40, с. 10]; *Іванка мовчи розгорнула з рушника глечик з охололими голубцями і поклала перед Петром на землю* [40, с. 84]; *Далі Іванка стає навипиньки і тягнеться татові до вуха* [40, с. 156];

2) безсполучниковий: *Люди говорять, шепчуться, кричать одне на одного* [40, с. 40];

3) мішаного типу (поєднується сполучниковий і безсполучниковий зв'язок): *Але діді Іван узяв її за ліву ручку, розвернув до себе обличчям і*

довго дивився в очі [40, с. 87]; Іванка минає колишній «залізний» магазин Іцика Бурга, минає школу і наближається до церкви [40, с. 100]; Лейтенантові Думітріу залишилося тільки звільнити свою зброю від раптово змокрілої долоні Дячука, витерти її рукоятку носовичком і повернути назад у кобуру при боці [40, с. 195].

Такі засоби підкреслюють пафосність, піднесеність або психологічну напруженість подій.

Однорідні члени пов'язуються з іншими компонентами речення не окремо, а лише в структурно-семантичній єдності: *Босими їм можна ходити у себе на городі та на подвір'ї [40, с. 925]; Гостро пахло мохом і грибами [40, с. 38].*

Межа між складним і простим реченням не завжди чітка, через що деякі із них можна інтерпретувати і як складні, і як прості. Такими реченнями виступають у творах ті, в яких при одному підметі наявний не один, а кілька присудків: *Раптом дитина зривається і щодуху наздоганяє процесію [40, с. 182]; Німець обтирає об жінчине вбрання запилюжений носок черевика і повертається до мотоцикла [40, с. 185]; Німець підходить просто до Якова Капетутера і залізкою підводить його обличчя уверх [40, с. 186].*

Із функційно-семантичного погляду вживання авторкою у творах простих речень, ускладнених однорідними присудками передає важливість розуміння послідовності дій, коли одна відбувається як результат або одразу ж після іншої, наголошуючи на важливості саме такої послідовності подій: *На це з хати вибігає Іванчина мама і боляче сіпає доньку за лікоть [40, с. 41]; По тому у високому цебрі посеред хоромів, у воді із трьох несколочених до схід сонця криниць мама настояла літні сушені трави, при світлі каганця добре вимила дитину, розчесала і заплела коси, одягнула у довгу білу полотняну сорочку, поцілувала в маківку голови, перехрестила і поклала спати у велику кімнату [40, с. 88].*

Окрім цього, речення з однорідними присудками вказують на одночасність подій: *Тож краще її не дразнити і не займати* [40, с. 39]; *Зісьо все більше сидить у своїй дровитні і щось там стругає-теше* [40, с. 68]; *Людина сама має знайти й заволодіти нею* [40, с. 76].

Конструкції, ускладнені однорідними підметами, здебільшого вказують на те, що одну й ту саму дію виконують кілька осіб: *Першими ідуть Петро Клим і Петро Дячук* [40, с. 180].

Прості речення, ускладнені однорідними додатками широко використовуються авторкою для надання реченню інформаційної повноти: *Улітку Маєри купували молоко і сметану тільки у Борсуків* [40, с. 29]; *Гостро пахло мохом і грибами* [40, с. 38]; *Іванці згори дзвіниці добре видно його крилатий капелюх і широкий сардак* [40, с. 143]. Такі конструкції конкретизують увагу на тому, що предметів кілька і кожен є важливим для ширшого розуміння твору.

У прозі Марії Матіос також використано речення, ускладнені однорідними додатками, які між собою поєднуються за допомогою єднальних сполучників *ні...ні*: *Після свого продажу Іванка не любила ходити у корчму ні за сіллю, ні за сірниками* [40, с. 93]; *Іванка не хоче ні їсти, ні пити, ні плакати, ні кричати* [40, с. 156]. Такі конструкції підкреслюють семантику опорних слів і використовуються авторкою для того, щоб передати внутрішній емоційний стан головної героїні.

Інформативними з погляду семантики виступають прості речення, ускладнені однорідними обставинами, хоч і вжиті у творах значно рідше ніж ускладнені однорідними додатками. З функційного боку вони вказують на:

1) місце подій: *Підозріла тиша висить над довколишніми темними горами і спустілою вулицею* [40, с. 97];

2) причину конкретної дії: *Її ноги приростають до церковної підлоги чи то зі страху, чи то з відчаю* [40, с. 136];

3) час подій: *Їм же по молоко в Дідькову Яму щоранку й щовечора ходити не треба* [40, с. 10].

Звертання – це субстантиви на позначення істот, вони є складовою частиною ширшого за обсягом лексико-граматичного розряду іменників з семантикою конкретності, називають адресата мовлення: *Потерпи, дитино...* [40, с. 30]; *У тебе, Зісю, кучерів нема* [40, с. 15]; *Уступи, граде, дорогу сонцю і нашому врожаю* [40, с. 34]; *Я би кіпл на твоїй голові, Якове, помацала очима з неба!* [40, с. 15].

Наявність у реченні одного чи декількох звертань завжди певним чином позначається на інтонації всього речення: *Не будьте такі розумні, пане Борсук* [40, с. 85]; *Діти, будете сьогодні биті!* [40, с. 12]; *Зісю, куди вас ведуть, Зісю?* [40, с. 183]; *Покажи мені, Божко, дорогу* [40, с. 17].

Звертання посідає чільне місце в системі стилістичних засобів синтаксису. Називаючи особу або предмет і залучаючи увагу того, до кого направлена мова (прямого значення звертання), воно також може характеризувати особу, виражати суб'єктивне ставлення мовця до неї:

1) любов і ніжність: *Успокойся, жінко!* [40, с. 92]; *Терпи, моє ластів'ятко...* [40, с. 81]; *Не бійся, дочко, я з добрим серцем* [71, с. 12];

2) наказ: *Пане Борсук, а тепер дайте нам їсти* [40, с. 85]; *Михайлику злотний, пусти Матронку мені помагати* [72, с. 39];

3) засторога: *Покажи мені, Божко, дорогу* [40, с. 17]; *О, ні, добрий чоловіче!* [72, с. 35]; *Люди! Не маю нічого доброго вам сказати. А казати мушу. До нас близиться війна* [71, с. 15].

Звертання найчастіше вживаються в спонукальних і питальних комунікативних реченнях. За допомогою таких речень головні герої спонукають один одного до певної дії чи до відповіді (без урахування речень, до структури яких входять риторичні звертання): *Хто тобі казав, Зісю?* [40, с. 14]; *Де ти ходиш, дитино?* [40, с. 150]; *А чого питаєте, Петре, про вчора?* [40, с. 56]; *Маріко, а ваша корова вже*

побігалася? [40, с. 40]. Саме так завжди найбільше виявляється стилістична зорієнтованість висловлюваного, котре передається структурою спонукального чи питального речення зі звертанням.

Простим реченням зі звертаннями у повісті Марії Матіос «Черевички Божої Матері» характерна така загальна закономірність і зумовлена нею стилістична своєрідність: на початку речення звертання звичайно вимовляються енергійніше, активніше, з дотриманням тривалішої паузи після нього, ніж звертання, що міститься в середині чи в кінці речення: *Іванко, тебе тато коли бив прутом?* [40, с. 41]; *Тату, я хотіла завстидати град* [40, с. 36]; *Купую у тебе, брате, твою дитину* [40, с. 92]; *Людську біду, дитино, возять* [40, с. 129]; *А нащо ви це кажете, отче?* [40, с. 152]; *У віттар веди, дитино* [40, с. 136].

Творчості Марії Матіос притаманне використання здебільшого непоширених звертань: *Я, дитино, знаю це від тебе* [40, с. 40]; *Де ти ходиш, дитино?* [40, с. 150]; *Поможе, Маріко, поможе* [40, с. 80]. Такий вид звертань у досліджуваних творах набуває певного комунікативного значення – прохання, спонукання, запрошення, докору, попередження, застереження тощо: *Та чи ти здурів, чоловіче?* [40, с. 72]; *Не бійся, дитино...* [40, с. 83]; *Діти, будете сьогодні биті!* [40, с. 12]; *Успокийся, жінко!* [40, с. 92].

Окрему ланку у прозі М. Матіос становлять прості речення, ускладнені вставними словами: *О, то, може, це вони і є?* [40, с. 23]; *Може, і справді хочуть опинитися під шкірою її долоньки?* [40, с. 23]; *А тато, певно, таки мав серце на неї* [40, с. 36]; *Та, власне, жінка тут ні при чому* [72, с. 43]; *А свічку, вибачайте, їм ніхто не світив* [71, с. 12].

Такі конструкції є дуже важливими для розуміння текстів. Вони виявляють ставлення головної героїні або авторки (залежно від речення) до висловленої думки і виражають модальне значення можливості та сумніву: *Іванка діставалася дідового хутору, здавалося, цілу вічність* [40, с. 52]; *Може, тебе лишить та чорна хвороба* [40, с. 91].

Незважаючи на те, що серед усіх ускладнених простих речень, конструкції зі вставними словами Марія Матіос використовує дуже рідко, для читача вони є важливими, оскільки саме в них сконцентрована увага на події. Такі конструкції змушують замислитись про вірогідність або достовірність інформації: *Нічні коники, здається, сходять із розуму* [40, с. 115]; *Дивно, та двері легко піддаються спитній долоні* [40, с. 115].

Відокремлені члени речення становлять окрему ланку у творі. Їх функційне призначення полягає у тому, щоб конкретизувати, звернути увагу на певні дрібниці, показати важливість уточненої інформації: *А на місяці два рідні брати стоять – очі до очей – з вилами, готові ось-ось розпороти одне одному животи* [40, с. 7]; *За батьками йшли Шерфові сини – Соломон, Абрам та Ізя* [40, с. 173].

Відокремлені члени речення містять елемент додаткового повідомлення, набуваючи більшої синтаксичної ваги і стилістичної виразності в реченні, ніж невідокремлені: *Іванка, стискаючи на грудях подаровані Петром сережки, забила в зачіпок* [40, с. 85]; *Плакали діти, тримаючись за поли своїх матерів* [40, с. 193].

Аналізуючи твори Марії Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері», ми виявили, що найчастіше у простих ускладнених реченнях відокремлюються:

1) поширені обставини способу дії: *Кричали жінки, збившись до купи* [40, с. 193]; *Плакали діти, тримаючи за поли своїх матерів* [40, с. 193]; *Чоловіки закривали собою жінок і дітей, вийшовши наперед і опустили голови* [40, с.193]; *До Кейвана Варварчук біг, перескакуючи сусідські межі, як молодий огир* [71, с.13];

2) непоширені та поширені уточнюючі члени речення: *Іванка зіщулюється від згадки про недавню сварку на подвір'ї найближчих їхніх сусідів – Різунів* [40, с. 7]; *За що вони так люто б'ються там, на місяці*

[40, с. 8]; *Дивиться направо, на дорогу в Дідькову Яму* [40, с. 171]; *Марія – непокрита голова – бігала по сусідах з криком і плачем* [72, с. 3].

Звернули увагу також і на прості речення, які містять у своїй структурі кілька видів ускладнень. Такі конструкції авторка використовує з метою конкретизації, деталізації оповіді: *Тоді тато махнув на жінок рукою і пішов до іншого примівника – Івана Притуляка* [40, с. 27].

Речення, що поєднують у собі кілька видів ускладнень за своїм емоційним та функційним навантаженням наближаються до складних: *Жила байстрючка, вбираючи в себе всі хитрі й не дуже закони гірського життя, закони тутешньої природи і тутешніх забобонів, знахарства і просто мудрої винахідливості* [40, с. 74].

В основній своїй більшості такі конструкції читачем сприймаються як конкретизована інформація, широка палітра думок авторки, що передає настроєвість творів: *Але через отих Авеля й Каїні, та ще й з вилами, любування вечірнім місяцем щоразу закінчується для неї мало не плачем* [40, с. 11]; *Лейтенант Думітріу перевальцем підійшов до зруба і вклав у руку Дячука зведений пістолет, розвернутий до Рівчиної голови* [40, с. 195].

Прості речення з кількома видами ускладнення у прозі Марії Матіос набувають складної стилістичної забарвленості та семантичної наснаженості порівняно з іншими реченнями: *Зупиняється перед дзвіницею і, не вагаючись, береться за знайому ручку* [40, с. 169]; *Усі були заплюжені їй, мабуть, зморені несамовито палючим сонцем* [40, с. 180].

Отже, бачимо, що семантико-стилістична роль простих ускладнених речень у творах Марії Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері» набула важливого значення. Вивчення семантико-синтаксичної структури ускладнених речень в ідіостилі письменниці дозволило виявити їх семантику, мету їх

використання, з'ясувати, що певним чином на семантику мало введення авторкою уснорозмовних елементів.

Висновки до другого розділу

Узагальнивши вище сказане, доходимо таких висновків:

1. Для реченнєтворення Марії Матіос характерним є використання з комунікативною метою усіх видів речень за метою висловлювання, з досить частим уживанням у них уснорозмовних елементів.

Окличні речення різних типів використовуються для передачі захоплення, радості, сподівання; для висловлення погрози, попередження, невдоволення, розчарування; для вираження переживання, страху; з метою зосередження уваги читача на конкретному висловленні.

2. Проаналізувавши синтаксичні конструкції, доходимо висновку, що прості речення у творах М. Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері» мають не лише гармонійну семантичну побудову, але й грамотно сформовану структурну цілісність та єдність речень між собою у тексті. Авторка використовує у повісті різні види простих речень:

- 1) двоскладні;
- 2) односкладні: означено-особові, неозначено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні, вокативні;
- 3) повні, неповні;
- 4) парцельовані.

3. Наявність різних синтаксичних структур з різною синтаксичною семантикою для передачі суджень, емоційних станів героїв, явищ природи, побічних подій – характерна ознака двоскладних речень у творах Марії Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері».

Найбільшого поширення у тексті набули короткі двоскладні речення, предикативний центр яких супроводжується двома або трьома другорядними членами речення.

Важливу комунікативну функцію виконують односкладні речення, які дають змогу авторці зосередити увагу читача на дії, події, її результаті.

Як засіб ускладнення речень письменниця використала однорідні члени речення, звертання, вставні слова і лише зрідка відокремлені члени речення, що свідчить про бажання автора якомога наблизити мовлення тексту до народної уснорозмовної мови.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дають підстави зробити такі висновки.

Спираючись на теоретичний матеріал, проаналізований у першому розділі, ми дослідили прості речення у творах Марії Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері» з погляду їх семантики, структури та функцій у тексті і виявили:

1. У творах використано за метою висловлювання розповідні, питальні та спонукальні речення.

2. Серед окличних речень такі групи за семантикою:

- речення, що передають захоплення, радість, сподівання;
- речення, в яких висловлено погрозу, попередження, невдоволення, розчарування;
- речення, у яких відчувається переживання, страх;
- окличні речення, що використовуються з метою фіксації уваги читача на конкретному висловленні.

3. Щодо структури – виявили 1060 простих речень, з яких двоскладних – 742, парцельованих – 46, означено-особових – 64, неозначено-особових – 52, безособових – 42, інфінітивних – 70, номінативних – 12, вокативних – 12, щодо структурної повноти: неповних – 20 речень.

4. З'ясовано, що Марія Матіос більше схиляється до вживання двоскладних речень з простим підметом та простим присудком. Це, насамперед, пов'язано з тим, що у повісті «Черевички Божої Матері» зокрема розповідь про події ведеться через призму сприйняття дійсності маленькою дівчинкою Іванкою.

5. У текстах переважають поширені повні речення. Це пояснюється тим, що Марія Матіос передає описи, наприклад, через спостереження допитливої дівчинки (повість «Черевички Божої

Матері»), уважної до конкретних деталей. Авторка відображає це за допомогою введення в структуру речення другорядних членів.

6. Односкладні речення, використані письменницею, чітко розподіляються на дієслівні та іменні.

Серед цих речень найчастіше трапляються ті, у яких головний член виражений у формі 2-ї особи однини. Це пов'язано з тим, що такі конструкції супроводжуються звертаннями або направленням фрази на конкретну особу.

7. З'ясовано, що серед неозначено-особових речень переважають конструкції третього типу (головний член виражений дієсловом минулого часу), оскільки авторка описує події, які відбулись у минулому часі та були виконані невизначеною кількістю осіб.

8. Головний член безособового речення у творчості Марії Матіос виражається: безособовим дієсловом на -ся, особовим дієсловом, ужитим у значенні безособового, предикативним прислівником на -о, який уживається в поєднанні з допоміжним дієсловом *було*, безособовими дієслівними формами на -но, предикативним прислівником, співвідносним з іменником *шкода*, у поєднанні з допоміжним дієсловом.

9. Безособові речення представлені у досліджуваних творах не так широко, як інші види простих односкладних речень, але вдало використовуються письменницею під час описів природи, переживань і почуттів героїв.

10. Номінативні речення класифікували за структурою на такі групи: описові, вказівні, оклично-номінативні.

Серед них переважають описові (буттєві) номінативні речення, які авторка використовує для опису явищ природи, реальних ситуацій дійсності.

11. Встановлено, що Марія Матіос доцільно використовує в текстах творів парцельовані конструкції, виділяючи відрізки речення в

окрему частину, яка не пориває структурного і семантичного зв'язку з реченням. Авторка використовує їх для того, щоб підкреслити важливість кожної дії, яку виконує персонаж.

12. Аналіз речень за комунікативними функціями дозволив виявити, що:

- найбільшого поширення у творах набули короткі двоскладні речення, предикативний центр яких супроводжується кількома або лише одним другорядним членом речення. Ці конструкції використовуються авторкою для того, щоб донести до читача додаткову інформацію про персонажів, змальовуючи їх дії;

- непоширені двоскладні речення використовують з метою конкретизації та зосередження уваги читача на певних епізодах, діях;

- комунікативна функція односкладних речень: підкреслити значущість певної дії.

13. Комунікативно-стилістична і логіко-семантична функції номінативних речень у творах Марії Матіос полягає у ствердженні того, що певна особа, предмет, явище, поняття існує і сприймається в момент свого називання в теперішньому часі. Вони вносять до висловлення велике емоційне напруження, вміщуючи у собі психічний стан людини, її хвилювання, яке передається інтонаційно в усному мовленні та знаками оклику або запитання (мається на увазі риторичного).

14. Структурна неповнота окремих речень є стилістично вмотивованою і навмисно використаною авторкою. Пропуск якогось елемента у реченнях зазначених творів зумовлюється тим, що навантаження переходить на інший або інші структурні елементи конструкції, що підкреслює побудова речення.

15. Аналіз структурних типів парцельованих конструкцій у творчості Марії Матіос засвідчив, що це стилістичне явище письменниця використовує для вичленовування певної інформації з метою її актуалізації.

16. У творах Марії Матіос виявлено речення, ускладнені однорідними членами, зокрема підметами, присудками, головними членами односкладного речення, що співвідносяться з присудками у двоскладному, додатками, обставинами, означеннями.

17. Відзначено різні види зв'язку однорідних членів речення: сполучниковий, безсполучниковий, мішаного типу (поєднується сполучниковий і безсполучниковий зв'язок).

Однорідні члени пов'язуються з іншими компонентами речення не окремо, а лише в структурно-семантичній єдності.

18. У структурі простих речень зі звертаннями у творах Марії Матіос простежується така загальна закономірність і зумовлена нею стилістична своєрідність: звертання на початку речення звичайно вимовляються активніше, енергійніше, з дотриманням тривалішої паузи після нього, ніж звертання в середині чи в кінці речення.

19. Марія Матіос використовує лише непоширені звертання. Такий вид звертань набуває певного комунікативного значення – запрошення, прохання, спонукання, попередження, застереження, докору тощо.

20. Виявлено, що авторка конструкції зі вставними словами використовує рідко, але для читача вони є важливими, оскільки саме в них сконцентрована увага на події. Речення з такими видами ускладнення змушують замислитись про вірогідність або достовірність інформації.

21. Відокремлені члени речення становлять окрему ланку у творах. Їх функційне призначення полягає у тому, щоб конкретизувати, звернути увагу на певні дрібниці, показати важливість уточненої інформації.

Відокремлені члени речення містять елемент додаткового повідомлення, набуваючи більшої синтаксичної ваги і стилістичної виразності в реченні, ніж невідокремлені.

22. Найчастіше прості речення ускладнюються поширеною обставиною способу дії та непоширеними і поширеними уточнюючими членами речення.

23. Прості речення з різними видами ускладнення у творах Марії Матіос «Солодка Даруся», «Майже ніколи не навпаки», «Черевички Божої Матері» набувають стилістичної забарвленості та семантичної наснаженості, спонукають читачів до роздумів, переживань, емоційного сприйняття тексту.

Відповідно до наведених вище результатів дослідження, вважаємо, що усі завдання роботи виконано і мета досягнута.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арполенко Г. П., Забеліна В. П. Структурно-семантична будова речення в сучасній українській мові. Київ : Наукова думка, 1982. 132 с.
2. Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис: навч. посіб. Київ : Вища школа, 2005. 270 с.
3. Брицин В. М. Односкладні речення в українській мові: до питання методології їхнього дослідження. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 81–87.
4. Брицин В. М., Жайворонок В. В. Односкладні речення слов'янських мов у функціонально-граматичному та етнолінгвістичному аспектах. *Мовознавство*. 2003. № 2–3. С. 86–95.
5. Будько М. В. Пролема просто ускладненого речення у вітчизняному мовознавстві. *Мовознавство*. 1991. № 3. С. 63–65.
6. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка. Москва : Учпедгиз, 1959. С. 8–12.
7. Виноградов В. В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. Москва, Ленинград : Учпедгиз, 1947. С. 74–75.
8. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
9. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ : Наукова думка, 1982. 132 с.
10. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ : Наукова думка, 1983. 220 с.
11. Волох О. Т., Чемерисов М. Т., Чернов Є. І. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Синтаксис. Київ. : Вища школа, 1989. 334 с.
12. Горяний В. Д. Односкладні речення в українській. Київ : Рад. школа, 1983. 165 с.

13. Danes Fr. A three-level approach to Syntax-Travaux linguistiques de Prague L`ecole de Prague d`aujourd`hui. Prague, 1964. S. 44.
14. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення: Просте речення, еквіваленти речення. Київ : Наукова думка, 1973. 288 с.
15. Дудик П. С. Стилїстика української мови: навч. посіб. Київ : Наукова думка, 1973. 288 с.
16. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилїстична семантика / С. Я. Єрмоленко. Київ : Наукова думка, 1982. 210 с.
17. Єрмоленко С. Я., Бибики С. П., Тодор О. Г. Українська мова: Короткий тлумачний словник лїнгвістичних термінів. Київ : Либїдь, 2001. 224 с.
18. Єщенко Т. А. Лїнгвістичний аналіз тексту: навч. посіб. Київ : ВК «Академія», 2009. 264 с.
19. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови: підруч. для філ. факультетів пед. інст. Частина II Київ: Наукова думка , 1965. 422 с.
20. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис: монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
21. Загнітко А. П. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект: навч. посіб. Донецьк : ДонНУ, 2009. 137 с.
22. Зайко Л. В. Безособові речення в контексті мовного розвитку. *Мовознавство*. 2004. № 4. С. 81–88.
23. Іваненко З. І. Односкладні речення як синонімічні паралелі двоскладних. *Українська мова та література в школі*. 1985. № 8. С. 38–43.
24. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові. Київ : Вища школа, 1986. 167 с.
25. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення. Київ : Вища школа, 1985. 178 с.

26. Кадомцева Л. О. Функціональні різновиди речень з однорідними присудками. *Мовознавство*. 1987. № 3. С. 17–21.
27. Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. Київ : Літера, 2011. 560 с.
28. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови. Київ : Либідь, 1995. 312 с.
29. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови: навч. посіб. Київ : Вища школа, 1994. 367 с.
30. Колоїз Ж. В., Малюга Н. М., Явір В. В. Сучасна українська літературна мова: Збірник завдань для лабораторних робіт. Київ : Знання, 2006. 356 с. (Вища освіта ХХІ століття).
31. Кононенко П. П., Кадомцева Л. О., Мацько Л. І. Українська мова: навч. посіб. Київ : Либідь, 1990. 224 с.
32. Коцюба З. Г. Семантична структура номінативних речень англійської та української мов. *Мовознавство*. 2002. № 2–3. С. 56–62.
33. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 423 с.
34. Кравець Л. В., Мацько Л. І. Стилїстика української мови: Практикум: навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 199 с.
35. Крупа М. П. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. 416 с.
36. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Частина II. Синтаксис. Київ : Рад. школа, 1961. 286 с.
37. Кучеренко І. К. Вокатив як виразник функціонуючого члена речення і так зване звертання // Проблеми синтаксису: Праці міжвуз. наук. конф. з питань синтаксису. Львів : Вид-во ЛДУ, 1963. С. 64–73.
38. Кучеренко І. К. Речення з кількома присудками. *Мовознавство*. 1975. № 5. С. 56–66.
39. Лінгвістичний аналіз: Практикум. Навчальний посібник / За ред. Г. Р. Передрій. Київ : ВК «Академія», 2005. 256 с. (Альма-матер)

40. Матіос М. В. Черевички Божої Матері: вирвана сторінка з буковинської саги: Повість. Львів : ЛА «Піраміда», 2013. 208 с.
41. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови: підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
42. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. Київ : Наукова думка, 1966. 324 с.
43. Науменко А. М. Фїлологічний аналіз тексту (Основи лїнґвопоетики): навчальний посїбник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця : НОВА КНИГА, 2005. 416 с.
44. Олексенко В. П. Структурні параметри та текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій у художньому тексті: (на матеріалі романів «Марія», «Волинь» У. Самчука). Вісник Таврійської фундації. Київ–Херсон, 2009. № 6. С. 5–47.
45. Пентилюк М. І. Культура мови і стилїстика : пробний підруч. для гімназій гуманітарного профїлю. Київ : Вежа, 1994. 240 с.
46. Петерсон М. Н. Очерк синтаксиса русского языка / М. Н. Петерсон. Москва : Петербург, 1923. С. 123-124.
47. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. Москва: Учпедгиз, 1933. С. 185.
48. Плиско К. М. Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення. Харків : Основа, 1992. С. 114–132.
49. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфемїка. Київ : Вища школа, 2005. 286 с.
50. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник. Київ : Либїдь, 1992. 248 с.
51. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Москва : Учпедгиз, 1958. Т. 1, 2. С. 84–85.
52. Романюк Т. М. Система парадигматичних видозмін простого речення. Мовознавство. 1999. № 1. С. 26–31.

53. Русская грамматика. В 2-х т. Т. 2: Синтаксис / Редкол.: Н. Ю. Шведова, Н. Д. Арутюнова, А. В. Бондарко и др. Москва : Наука, 1980. 717 с.
54. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навч. посіб. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.
55. Слинько І. І. Типи простих речень. *Укр. мова і літ. в шк.* 1977. № 9. С. 51–59.
56. Современный русский язык / Под. ред. В. А. Белошапковой. Москва : Высш. шк., 1981. С. 474–487.
57. Сучасна українська літературна мова: підручник / За ред. А. П. Грищенка. Київ : Вища школа, 2002. 439 с.
58. Сучасна українська літературна мова: підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. / За ред. М. Я. Плющ. 3-тє вид., стер. Київ : Вища школа, 2001. 430 с.
59. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1972. 516 с.
60. Сучасна українська мова: Синтаксис: підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева та ін. / За ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Знання, 2013. 238 с. (Університетський підручник).
61. Сучасна українська мова. Синтаксис: підручник / За ред. О. Д. Пономаріва. Київ : Либідь, 1994. 256 с.
62. Тихоша В. І., Олексенко В. П., Гайдученко Г. М., Нагіна В. О. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис. Харків : Українське видавництво, 2009. 287, [1] с.
63. Федюк Т. Спроба осмислити історію: рецензія на книгу Марії Матіос. 28 жовтня 2013. URL:

https://www.google.com.ua/amp/s/www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2013/10/131022_book_2013_review_matiios_fedyuk.amp (дата звернення: 12.09.2021).

64. Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення : монографія. Чернівці : Рута, 2002. 272 с.

65. Шкуратьяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: навч. посіб. / 2-ге вид., доп. і переробл. Київ : Арій, 2010. 824 с.

66. Шульжук К. Ф. Розмежування типів простого речення. *Укр. мова і літ. в шк.* Київ : ВЦ Академія, 2010. 408 с.

67. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 408 с.

68. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 408 с. (Серія «Альма-матер»).

69. Шульжук К. Ф. Формування ускладненого речення в новій українській літературній мові. *Мовознавство.* 1977. № 4. С. 30–37.

70. Ющук І. П. Українська мова: посібник. Київ : Либідь, 2004. 640 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

71. Матіос М. В. Майже ніколи не навпаки. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=15296> (дата звернення: 12.09.2021).

72. Матіос М. В. Солодка Даруся. URL: http://ukrbooks.com/ua/Solodka_Darusja/ (дата звернення: 12.09.2021).

73. Матіос М. В. Черевички Божої Матері. URL: <https://librarycorp611.weebly.com/blog/marya-matos-cherevichki-bozho-mater-chitati> (дата звернення: 12.09.2021).

ДОДАТОК А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ
ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, _____, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
  - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
  - принципів та правил академічної доброчесності;
  - нульової толерантності до академічного плагіату;
  - моральних норм та правил етичної поведінки;
  - толерантного ставлення до інших;
  - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
  - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
  - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
  - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
  - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
  - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
  - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
  - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
  - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
  - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
  - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
  - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
  - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
  - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
  - не підроблювати документи;
  - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
  - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
  - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
  - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
  - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
  - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
  - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

_____

(дата)

_____

(підпис)

_____

(ім'я, прізвище)